

Цилә сәндәлык вѣлнѣш прольэтарвлә, иктѣш ушныда!

~~17981~~

ЙАКШАР ЗНАМӨІ

№ 9

СЭНТЬӘБР

ҚЫРЫҚ-МАРЫ ИЗДАТЪӘЛЬСТВЫ

1

9

3

5

П
Х
М
В
Т
Л
Д

П
В
Д
В
Н
Г

С
Р
П
Т
У
С
П
П
Е
Г
М
С
Т
Е

Мар. ж.

1-2a

Цилä сандалык вьлнйш прольэтарвлä,
иктйш ушныда!

ЙАКШАР

ЗНАМЫ

№ 9 (68)

ТЫЛЗЭШ ИКÄНÄ ЛÄКШЫ ПОЛЫТЫКЫ, ЭКОНОМИКЫ ДÄ
СЫНЛЫ ЛИТЬЭРАТУРАН КЫРЫК-МАРЫ ЖУРНАЛ
ЛÄКТÄШ ТЫНÄЛЫН ГЫНЬ, КУТ ИШКЫ КÄН

1935

СЭНТЬÄВР

1935

Школышкы — порäдок дон дысциплиным!

Совэт Союзын халык тымдымаш пашам видйш органвлан пишок кого ховайствашты улы — и ййдэок таманбар мөлиарды тангам нинь шавят, ниньин анчымашты таманбар лутыжэм шковлä ылыт, нинь 25 миллионат утла советски тытывлэм тымдат.

Манман школьный ховайствана пиш когоат вэт, союзный республиквлан наркомпросвлäгьц, халык тымдымаш пашам видйш цилä органвлäгьцок цилä школым оперативнй, дифференцированнй да конкретнй виден шалгымаш лымйнжок тэргäлтеш.

ССР Союз Халык Комиссарвлан Совэт да ВКП(б)-ын Цэнтральный Комитьэт манман сандалыкыштынä школы пашам пишок когон лүлтäl тärвätэн колташ манын цилä кэрäl условивлэм бштэн пуэнйт. Эртйш остатка ивлäштй школьный сэтйым шарймаштй, шковлäm у сэмьн вэс пачаш бштймаштй, стабильный учебниквлäm бштймаштй, тымдымаш программвлäm когоэмдымаштй да мол пашаштät пролетарски государствы пүлä анцылтымашвлäm бштэн. Тынгэ гынйат, наркомпросвлä да ниньин органвлä цилä ти бштэн шок-

таш лимивлäm блымашкй пыртыдэлыт да парты дон правитьельствын пишок когон кэрäl дирэктыввлäштйым кызыйт йактэ кэрäl шотдон бштэн митэлыт.

Высший учебный завөдөньювлäшкй тымдаш пыртымаш анцыц бштймй испытаньювлä тэвө мам анчыктэвй: ти ин срдний шковлäm тымөнь шковлäчтй науквлäm тымөнь лäктäш ситäлыкын йämдылэн шоктымвлä агылäп. Пэрвй мөдйцинский институтышты (Москвашты), цилä тымөнйаш мишйвлä лоштыжы лач 20,5 проц. вэлэ русский йазыктон бштймй испытаньюым „отлично“ да „хорошо“ сдäйэн кәрдынйт. Школым пйтärбшй 1.845 эдөмбштй испытаньюым 1000 эдөм сдäйэн кәрдынйт. Московски областной педагогичэски институтын прөподавательвлä тэнгälä попат: тымөнйаш пыраш мишйвлä сөк шукушток грамматыкй шотышты худан пälät, срдний школым пйтärбшйшйвлä западнөйевропэйски литьэратурым ак пälөп, сочинёньювлäштйштй учебниккйц нälмй штампвлä шуку ылыт, шөнät агыл тэхөнь отвэтвлäm колаш лиэш: „Рөвизор“ комөдыштй дьействуйущий эдөмвлä—

гөнэралвлә ылыт, „Фамусов—тидй купец“,—маныт.

Тымдымаш планвләм дә программвләм наркомпросвлә и йидеок вашталтән миәтәт, начальнй школышты, полнй агыл срднй дә срднй школышты пүлә тымәншьйвләжынок пәлбмәшбштй со эчә кәрәл күкшбцбштй агыл. Наукывләм тымәнмәштй пингидбн шалгыдымашкы (неустойчивость) дә тымдымаш пәшә пыжыломашкы тидй шокта. 1935—36 иәш бштбмб программвләәш сирбмб анцыл шамакышты кәләсбмб: „1934 ин Наркомпрос пумы анчыктымашвләм 1932—1933 иәш бштбмб программвләшкб пыртәнәт, РСФСР-йн Наркомпрос нинбвләм вәс пачаш лыктәш“. Наркомпросын практикбштй тидбм тамалын аһәт „стабилнй программвлә“ манын лбмдәт.

Халык тымдымаш пәшәм видбшй органвлә тымәншьйвлә лошты воспитательнй пәшәм йажоәмдбмәш гишән, школышты дисциплинбм пингидәмдбмәш гишән попалташ йарат дә циләнок пәләт; шуку школвләштйжок со эчәт порәдкы укә. Воспитательнй пәшәм йажоәмдбмәш гишән йблмбдон равәдмәш сознатәльнй дисциплинбм бльбмәшкб кәчбнжок пыртән мимәшбм нбгыцәәт вашталтән ак кәрт. Школым ирән урдымаш дә порәдоктон урдымаш дисциплинбм пингидәмдбмәштй, культурнй овуцавләәш тымдымашты махань значәнән ылмым школвлән шуку дырәктбрвләжок со эчә ак ыгыләп.

Ти ситбдбмәшвлән важвләштб кышты вара? Школы пытән пбтбмәш гишән ләвацки „тәори“ школьнй работниквлә лошты культуриворайалтмы вәрәмә ылы. Ти „тәоригбц“ тәвә ма ләктбн миә: учәбниквлә дә программы ак кәләп, учительлбн — преподавательлбн дә воспитательлбн — рольжы укә дон иктбшкб кашаргалтыныт. Ти кындымы антильәнински тәорим парты шин шәләтән дә, тбнгә гбнәәт, халыкым тымдышы пүлә работниквлә лошток тидбм совсәмок эчә пбтәрән шоктымы агыл. Школ пәшәм пингидәмдбмәш гишән дә вәс пачаш бштбмәш гишән ВКП(б) ЦК-ан дә ССР Союз Совнаркомын пишок кәрәл рәшәншьйвләштбм Наркомпросвлә дә

вәрвләштбш нинбн органвләштб ситәлыкынок ыгылыдымашым лач тидбндонок вәлә ынгылдараш лыш.

Тагачшы „Правдаәш“ пәцәтлбмбй начальнй, полнй агыл срднй дә срднй школышты тымдымаш пәшәм дә школ көргбштбш распорәдокым организуйымаш гишән ССР Союзын да ВКП(б) ЦК-ан постановльәнбштй советски школьнй двәлам пакулат пингидәмдбмәштй дә шәрбмәштй чотәок кого значәнән ыләш.

Тымдымаш им, школьнй рәжымбм, пәлбмәш тбшлән ләкмәшбм дә тымәнш кәртмәш дон бшкбмбм видбмәш (пәвәдәнбй) гишән отмәткбвләм шбндбмән ваштым свидәтәльствыввләм дә аттәстатвләм пумашым организуйымаш гишән конкрәтнй дә ланцылтышан анчыктымашвлә, тымәншьйвләән лач ик форман ыргәмбм бштәш лимбцилә тымдымаш-воспитывайымаш дәшәмок пакулат йажоәмдәш тымәншьйвләән палшаш тбнгәлбт. Советски школы пумы аттәстат — тидй сәрйәзнй государствәннй акт ыләш; ти акт тымәншьйын тымәнш кәртмәш сәмбнш дә школ пәшән, тбдбн цилә педагогически активбнбмок качествым анчыкта. Раскыды агыл дә шаблоннй „удвлә“ дә „вәудвлә“ вәрәш йонгата дә раскыды отмәткбвлә бштәлтбт: „пиш худа“, „худа“, „икпоратка“, „йажо“, „пиш йажо“.

Компльәктовайымаш пәшәм дә ик школбц вәсбшкб тымәншьйвләм ваштымаш пәшәм халык тымдымаш пәшәм видбшй органвлә кыцә пиш худан анчымышты тәнәш ин опыткбцок пәлб. Школвләштб кәждбй тымәншьбмок пәлән ләкмәш пәшәм формальнй, бурокартивчески йадышт нәлмәшдон дә пиш кого пәдологически картвләм сирән ситәрбмәшдон вашталтылыныт. Пишок кого ти двәлагбц школы дырәктор пиш иббрәнжок өрдбшкб карәндән шагалтымы ыләш. Парты дон правитәльствын постановльәнбштб тымәншьйвләм принывмайаш дә (класстбц классышкы) вашташ пингидб порәдокым бштә.

Начальнй, полнй агыл срднй дә срднй школышты 25 мбйлионат утла тымәншьйвлә тымәнбйт. Полнй агыл срднй дә срднй школы начальнй школым тымәнш

лăкшăвлăм ăилăштăмок тымдаш пыртэн шынэн ак кертэн. Сăдăндоннок школышты тымəншă агылвлăн 7-шă дон 10-шы классвлă вйла вйори испытанывлăм (экстэрнатым) бйштăмăш пишок кого значəнйан лилăтеш. Экстэрнаты влăмăшкă пыртымаш высшйй учебный завəдъəннăвлăшкă пырышы сăмбйрик эдэмвлăм пўла шукəмдă.

Рəволюци йактəшă Российбйштă буржуазно-помəщичьйй тошты школы сăндăлăкбйштă обществəнно-политичəски отношеннăвлăн лач тбйрйис опталтыш (слъэпок) ылын. Тбйштăкəн панды дйциплинй шăмăнлənнən; ти дисциплинй цлэжбй—кугйжйан шамакым колышты слугавлăм воспитывайэн куштымаш ылын. Анцыц кəшй капиталистичəски сăндăлăквлăштбйш школвлăштбй тымəншăвлăм шин наказымаш кбйбйтăт эчə пбйтэн шоктыдə. Буржуазин кидбйштă школы—классовый кбйрэдлăмăшын оруды ылəш, труйышвлăм тэмдэн лаксыртымы оруды ылəш.

Мăнмăн совэтски школышты—сбйгйшă прольэтариатын сознатъəльный дйциплинй ылəш. Коммунизм дьəлэ вэрц шўмбйштă вашток ылшы, класстымы социальистичəски обществын сознатъəльный дă ирйкăн работниквлăм воспитывайымашлан тбйды служба. Цилă тйип школвлăлənнок уставым, школышты дă школ тўнăт тымəншăвлăн бйшкбймбйштбйм видбймăш гишан правилвлăм тбйшлən

лăктбйн бйштбймăш гишан правитьəльствы дон ВКП(б) ЦК-ан постановлєннбй прольэтарски школы воспитывайымы дйциплинбйм пишок йажон анчыктышы ылəш. „Тымəншăвлăн бйшкбймбйштбйм видбймăш правилвлăн нъэгбйцбйшкбй — дисциплинбйм строгы дă сознатъəльнбй анчымашым, прəподаватьəльвлăм, тăнглăм дă бйшкəгбйц коговлăм шотəш пиштэн йажон (рəжливы) анчымашым, культурный навывквлăм (овуцавлăм) пыртэн мимăшвлăм, школьный дон обществəнный пурлыкым пэрэгэн анчымашым, дă тбйглəлəок бйрвэбйвлă лошты хулиганствы дон антиобществəнный худа пшăвлă лымăш ваштарəш пыт кбйрэдлăмăшбйм пиштăш“. Совэтски школьникбйн бйшкбймбйм видбймăш нормывлăм тəнглă пиш йажон анчыктэн пумаш совэтски халык лошты большэвиквлăн парты воспитывайымы дă культивируйымы прольэтарски рəволюционностын дă сознатъəльностын пиш кого качəствывлăлən пыток йарал ылəш. Союз Совнарком дон ВКП(б) ЦК-ан постановлєннбйштбйлən мăнмăн чотəок кого сăндăлăкнən шуку лу мбйлионын ылшы труйышвлă пишок когон сусун бйвбйртăт. Коммунизмын идъййвлăм ваштокок қогон витбйктэн мишбй—школы—сəк шуку труйышвлăнбйм шамыштым шижтəрбйшбй пишок кого силан оруды ылəш.

(„Правда“).

Пəклатр О.

Папан колымыжы

(ШАЙЫШТМАШ)

Тă арньак пэлăк, тă кок арньăок, „Петрогəчй“ анцыц, ныр мычкы, шбйржйан пələдăлтшбй ыржа тбйр йал корныдон, папа санцаллан ашкədəш. Арвăттй ылмыжы гəдшок вəkăт, кələсən мыштыдымла кăкəргən шбйцшбй йыдалжын шălənăлтшбй кавалжым цəмбйнтан гань кагыргыш йал корнəш шбйдбйртən кəй; орən вачкы постол кбйжгбй, лывызи-лувызи пидмбй йалжым пиш олвэн нăлбйн миă.

Камакаəш пбйрəйбйктбйм ушманлаок кыптыргалт пбйрбйнзэлтшбй шонгы лицăжбйм, кəнгбйж. шокшы кəчбйн пиш туран, цургə анчымыжыгбйц тырыжалтшы тыгыр тупдон бйштбйм савыцтон мўдэн шбйндэн, нəржбй дă кбй, гбйш пырэн шбйцшбй тбйрвбйжбй вэлə кайəш. Лəlбй курымым пўлă бйлбймăшəш тупшы пўгбйргən шбйнцбйн.

Вусəм шошы моньырышты худан кэчăят вəkăт, тыгырвачыжы, лўктən-

лүктән, кыдал вәрйштй, кок вэлнәт шоран, ләввйргән йызын. Нәр-тавакан әржым тыгыр пачәш итйрәйәнәт, шор йәрә тавакал жар тагылыа кошкән шынзын.

Кызгә сәдок ашкәдәи.

Корны ик вәлөйжй алык гань, пйсмәндймй ыжар ыржа ныр лыжгә коәштәш, — шырхәвләжй вйдко вйлнйш вйд пйрцбйлә когйц кош шйрнән вй сәт; вәс вәлнйжй кырал пыштйм пар, кәчй шокшәш цывыргән, кәнән кий.

Ашкәдй-ашкәдәт, папа ыржа ныр, вәкй сәрнәл шагалы. Кидшйм ләпкә докы дүлктәл кәртузы нәрлә кычән ныр вйкй анча... Когон шуләлтән-шүләлтән тама шайавләм—пүштым пызгә шолта. Бйшләнжй, нәр лөвәлән вәлө попа гынәт, „... молнам әнәнә тиштй ылы, бйндә моаш ак ли... колхоз ныр... атьәжй...“ дә эчә тама шайавлә когонок шактат. Әнәлтйш панджыдон ныр тйрбйштйш шуды лошты шыркәдйльбй-шыркәдйльәт (тошты әнә пәлйм вәкәт кйчәльбй). „Тишток, ти лишнок әнәнә ылы“ мәнын рокыш кымал вазы. Пйл нәрйшкйлә анчалын онәшбйжй кйрәстйдә бйштә: пүтймй тйрвйвләжйдон пыжгымакта.

— Свәтой Миколай.. Кого йымы...—манын, рокым шывшаләт, кйнбйл пакыла ашкәдй.

Кәй-кәй, кыдалжйм кычаләш, охлалта.

Ныр корны важикыштйш цәшомнә докы пыш. Цәшомнә шалгым корны важик лоштыш туаткал лаштык гань ыжар сирәм пйчккй тйрәш кымал вазы дә попа:

— Әнәт, монгырәм ирә агыл. Әнәт, шанымашәм худа. Әнәт, йыдаләм ләввйрән. Анәт, пурь әдәмлән пурь шамакым кәләсйдәләм. Әнәт, вольыкым шинәм. Әнәт, изивләм сулыкыш пыртәнәм. Әнәт, тйнгәлтйм сыкырым кйрәстйдә тйнгәлнәм. Әнәт, сыкыр пйрцбйм ташкәнәм... кого Йымы, Миколай чудотворцы, простыда... Мбнә сулыкән кәпән ылам гынәт, простыкташ толынам... Цәшомнә докыла пыртыда-пыртыда ылвәжй,—манын нйллй икгәнәк пйл-нәрйшкйлә анчал, нйллй ик кәнәк кйрәстйш. Остаткәшбйжй ыжар сирәмбйм шывшаләт, ыжар сирәм вйкй

кузаш тйнгәльбй. Ыжар сирәмжй пйнгйдй гынәт, куп тйрбйштйш рок вйләц вуйта кәй, кәп куштылтән ашкәдмйлә, пыш ольән, ташкалаш лүдйн цәшомнә докы лишәмбй: сулыкән кәпән ылмыжым Миколай чудотворцыжй ак прстят, вбдйш вәлән кәмбйләок рокыш вәлән кәйәм машана.

Цәшомнәжы кйрпйцбйн гынәт, ти папа ганьок шонәм шынзын. Ййрйлт вәцшашыжы вәлө улы: тйнгәштйжй урын шынзын, цәшомнә вуйыштыш кйрәстйжй вуйын-вуйстык шалга, цәшомнә кйргйштй икон рамвлә, кйрпйц пыдыргывлә, пындаштымы дә охыр йамдарвлә кийт.

Цәшомнә анцылан кымал вазын ыдылы-ыдыләт, цәшомнә ййр сәрнәш тйнгәльбй. Икәнә сәрнәләш—кымал вазын ыдыләш, рокым, цәшомнәм шывшаләш, вәс кәнә сәрнәләш—кйрәстә, шывшаләш...

Нйллй икгәнәк цәшомнә ййр сәрнән, нйллй икәнәк крәстән, нйллй икәнәк рок дон цәшомнәм шывшал попаш тйнгәльбй:

— Миколай чудотворцы, авә Йымы—спаситйльнйцбй, шонгы курымыштәм йасәмбйм тйрлйдәй! Мәльопка цәшомнәашкы, Кого-йар цәшомнәашкы, Ситшйвәр цәшомнәаш каштынам... Әрвәтй сартам чүктән сарваләнәм, әрвәтй икон мышкын вбдшйм йунәм. Миколай чудотворцы, Авә-Йымы-спаситйльнйцбй, тйрлйдәй, палшыкым пудай ылвәжы...—Цәшомнә анцылан сукалтән шынзынәт, пйлнәрйш анчән, пыдыргйш цәшомнәм сарвалән. улы силажыдон шүм вашток ыдыләш. Шонгы, шүәншй сйнзәжйгйц сйнзәвбйд йога. Күшнй, кловой тәгыж гань пйлгомышты каштыш ош гйл лаштыквлә логйц, Горький ала вәлц толшы аэроплан тургән сәрнә. Ныр вйлвәл турә ик кок кругам бйштйш дә, тама коты итй гань шимбй курика ара аэроплангйц сйсйрнйш. Ара пыш чөнә валымыжы сәмбнә когәэм мий; бйндәжй цилә кайәш: вбдйш цымаш йәмдйльш әдәм гань, вуйын-вуйстык пыш чөнә ұлыкылә вала. Марок калә вара, нймат укә ылы... Араәт, ош зонты ганьы мычкы, икәнә-иквәк кәчәйән, кыцә ладнан вала...

Э! эдем ылын: парашүтдон төргөштөн. Аэропланжы, алык вёлнбш калыа ужшы варашла күшнб, күшнб йбю сарна.

Сукалтымгыц кынбёл цашомнба докыла, запон он лбвэц лыкмы кок аршын вуйгэ-вачкэ мбнбэр лаштыкым кид мыч вктэн, папа сарвала:

— Авә-Йымы, спаситыльнбцб, төрлбдәй ылнэжб,—мынэш. Цашомнба көргыштбш икон рамвләм, кырпбц пыдыргывләм шывшал-шывшал пбтарбмбкбжәт эчәят попа:—ирэ агыл гбнбәт, простыда. Тбнб, кого Йымы, тылгыцәт йажон ирбктән кәрдат,—манын, мбнбэр лаштыкшым икон рамвлә лошкы, цашомнбаш пшштбш. Бшкэжб, тыгыр пачыжым лүктән цашомнба тәрвән кбдәлжбм котыран саснала шбрә. Шбрәл мимб сэмбнб:

— Тбнб, кого йымы, цилә кәрдат, сх-ох.. кбдәләм... Тбнб... кого йымы...—манэш.

— Папи, каран! Ташкән шуәм лшш,—күшбц бдббрәмәш вбцкбж йук трүк шактән колтыш. Тбшәкок цашомнба вуйәш шбнгәлбк гань көргәшән ош мбнбэр арталт шбнзб, эдемжб изиш өрдбшкбрәк, рокыш шагалыб.

Папа выргупок сукалтән шыгалт вазат:

— Авә-Йымы, пресвәтайа погородиса, спаситыльнбцб, ай сарвалымы йукэмөк колыц?.. Мбнббм ытарашокнәләшөк валышыц...—пблгомыш анчән папи ыдыләш; Миколайжы, Авә-Йымыжы, изижы когожы, иктәт бшшкот, помынбән-помынбән тидб сарвалыш.

Кловойалгы сбнзәлыкшым сары шар гань калпак нәрбм лүктәл, коклы йәш кытлаш бдббр папа докы пшш сусун ашкәд миш:

— Папи, кбнбблөк! Кбнббл, мбнб солада бдббр ылам вәт, пәлбдәят эчә йымы авә вәлә манэш.

— Кого йымы, колы төхәнөк сулыкан ылам вәл? Йым авәжб, спаситыльнбцб бдббр лин валән... Мбнб... мбнббмөк... ытар-р-раш валән вәкәт...—Бдббрбн кәм нәржбм, шарга пальтожым, парашут лбәмкәжбм тидбжб Йымы-авән шылдыр пынжы, “манын шывшаләш.

Бдббрбн калпак лбвэц кыльәш гань ошалгы сары кыйыр үп пәрцә изи мардәжәш сбнзә докыла мадын выльгыжәш. Пблнәр цбрәән кок сусу сбнзәдон йбрән, папа вбкб анчән шбндән:

— Эчә папавлә шуку ак пәләп... Йә, кбнббл, папи,—манэш.

Тбдбжб:

— Йым-авә, спаситыльнбцб, әл сарвалым йукәм колыц?.. Вәт кбдәләм каршта.. Сулыкан эдем ылам... Йым-авә, тбнббн кбдәләт, пайәтшб моло махань вара?—манын, бдббрбн кидшбм кычәнәт, шывшал-шывшал колта, кбдәлжбм нбйәлгәш тбдбн кидшбм шывшәш:—Йымы-авә кбдәләм нбйәлтән анчы ылнэжб, вара төрләнә ылнэжб...—манәш.

Пбзбкныргбц, Авәшәт-пәләкгыц, Шбндбргбц, Йакшар-сиргыц пшш шуку халык кыргыжыт—аэроплангыц төргәштбм вәрбш толыт: арава корныдон, йалкорныдон рувыгә йал йук шакта. Анцыцок „Кр. Волгарь“ колхоз вуйлалтышы, паштәкшб—тракторист, шимәлгб кловой спәцөдбждбжб вәлә йожалтәш, кыргыжыт.

Аэроплангыц төргәштбшб бдббр папагыц иктә вбц ашкыл өрдбштб парашүтым постарән шалга. Лботчыквлән калпакшым кыдашынат йбрән шбндән, сусу лицәжбм сары кыйыр үпшб мардәжәш мадын олмыктара.

Колхоз вуйлалтышы вужгә шүлән кыргыж толыт, өрбн колтән:

— Шыжар-э-эм... Нбура...—манэш.

— Бзәм, Павыл... Пуры вара?—бдббржб попа.

Икәнә иктбн кидләм цат, шокшын кормәштән, пшш сусун вәш лимәш ли.

Халык ружгә кыргыж толынат, бшшкә сола пәлбмб бдббрбм сусу шамаквлә дсн вәш лит, маныт:

— Нбура толын!

— Анна толын!

— Когон лүдбц вара?

— Авәдбм моло аштәлтән колтымла сәй?

Нбуражы, йбрән шбндәнәт:

— Ти төргәштбмәддон кымлы кудгәнәк төргәштәнәм, нымат лүдбш агыл,—манэш.

— О, кымлы кудыт!

— Ситә..Воттык, бдббр ман!

„Йымы-ävä, спаситьэльнбцэм валэн“ манын, цäшомнъя лишнб пылвуй мыч сарвалэн шбнцбш папам, постарнэн шагалшы халык логбц тэгү äнбят:

— Кбстятъ вätбжб кынам толын шон вара? Кышты „Йымы-äväжбм“ ужын? Мам пачангэш?—манын ваштыл колтыш.

— Ә, мбнь мондэнät шуэнäm. Рокыш вазалмэм анцыц мардэж цäшомнъя докы бфблэн кандыш, парашүтэм цäшомнъя вуйэш пижбн шбнцбн. „Папи, каран! Ташкэм!“ маньымат, мбньбм „погородисä“ вэлэ манын сарвалэн, выргэмэм шывшалэш,—манын Ньюра шайышт пуш. Халык, халык хälä логы-логы ваштыл колтыш:

— Да, йажо „погородисä“ чонгештэн валэн,—халык утымэш ваштылэш.

Кбстятъ вätб сэдок „прэсвätайа погородисä, мбньбм ытараш бдбр

лин валэн“ манын бйблгомьш анчэн ыдылэш.

— Äлдок, токына—колхоз правльәнбш кәнä,—манын халык токы ружгә тәрвәнбш. Анзыцок Ньюра, кок вэлнбжб—тракторист Ондыри дон Павыл, шүмбөлжб ашкэдйт. Паштәкбшты, мәнмән сола бдбрät, бйблнәргбц төргән кәрдэш манмы сусу йббрälтбшән халык тагыж покшланыш кү арам сбмбрән кәрдшб вбд ко гань ашкэдэш.

Кбстятъ вätб тбшäкок „погородисäm“ сарвалэн коды. Вэс кэчб ирок колэн манävб доко. Колымыжы анцыцат—сбнзäжб кблмаш тбнälмбкät: „Мбнь докэм прэсвätайа погородисä йäнгэм нäläш валэн, бндә колэмөк вөкät“,—манэш манмым колыкалшым доко.

16/VII—35 и.

Ферапонт Сидук

Кармонь йук *

Ольицäштб рбмälгән,
Мардэж ольән лывшалэш.
Кэчб анчаш пырахән,
Кырык шайык кыдалэш.

Пälä паштәк цилäнок,
Тэгә кәнät йажонок.

Мадаш лäктбн Лызуат,
Васльи, Пэтбр, Йогорат.

Цилән, цилән, циләнät,—
Йзи кого, шоңыжат.

Ольицäшкб лäктбнät,
Мадыт, шбнзät, ваштылыт.

Йогор шакта кармоньым,
Васльи кушта,—пälбшбм,

Лызу шакта кәрбшбм,
Пэтбу шивэш äрдбжбм.

Шоңы папа йббрälтä,
Тьотба вблкб анчалэш.
Тьотба сусун шбнцälтä,
Кармонь сэмдон ташкалэш.

Папи вблкб анчалыт,
Тэгә попа тьотбйät?

Анчы, мбньät кушталтэм?
Эчә нинбм әртәрэм.

— Кушталтэмä икәнäk,
Цәрнб вэлэ йбләрäk,
Шоңы ылат—йаңылэт,
Нинб тәнгэт агыләп,—
Папи тьотбим тымдалта,
Бшкэжб гынь йббрälтä.

Тьотби кбньбл шагалы,
Цилä вөкб анчалы.
Тидбм анчән йälвлä,
Цилән саслат тәнгälä:
— Кушты, кушты, тьотбинä,
Мäжб тблät палшәнä.

— Мбньät куштэм сагада,
Кымдаракын карагда,—
Тьотби сусун попалтыш,
Йälбм анчән йббрälтбш.

Тьотби кушташ тбнälбл,
Кэм йук вэлэ рбшкälтэш,
Папи кбньбл шагалы,
Тьотби паштәк анчылтэш.

Тьотби куштән цәрнбшät,
Папи докы ашкэдб.
Йälжб когон циләнät,
Лапам ружгә шивбб.

*) „Ведэш Ольицäштб“ лбман поэмбн лаштык.

Кармонь йукшы—вәсәлә,
Монгырымат куштылта.
Колхозышты тәнгәлә,
Бләш йажо—рәсәлә.

Ольидашты циләнәт,
Сусун каштыт—вәсәлән.
Кармонь йукшы йәләмәт,
Циләм үжәш тәнгәлән..

1935 и

Н. Игнатъев

Кәрдәй

(ШАЙЫШТМАШ)

Марьян Пәтёр дон вәтәйкәй тәйнәм кәйләгәм шийәш талашат ылыы. Ампи чәй пичәй гач тьурток тьйргәштәйшәт, нинәй докы старсты полкә ашкәт миш.

Мимәйкәй сәмәйнәк, кого йукшы-дон:

— Йым палшыжы!—манәш, шәән попа.

Толшы әдәм вәкәй коктынат цудә-йәймлә анчал шәйндәтәт:

— Тау,—маныт, дә кәйләтә шийәшәш-тәт пырахән шуат. Солан сәк үл вуй-жыгәйцок тинәр мөндәйр вәрәйм токышты тәнгә ир старсты малын толын вәл, маньн нинәй тыргыжданән шаналтат. Толмы виржәйм пәлбәшәшләнән, кым-дарак лицән, кәйтәкәйрәк, ладыра кә-пән, сары изи пандашан мары вәкәй нинәй цургә оролән аңчән шәйндәт.

Малын толмыжым старсты төрокок ак кәләсәй.

— Шидә?—манәш, йадәш.

— Шинә,—манәш Пәтёр.

— Удәш?

— Мавьә, удәш... Йәл шачмынок удәш тәйнәләнәйт... Кодшы ыржажым лашашым бшташ кәләш. Тәйнә, вара, Павыл удәш тәйнәләнәйт?

— Иргодым сөрәм...

Пәтёр вәтәй ак цәйтәй:

— Мам вара ирокок сәрнәлбәш-тәт?—манәш, старстым йадәш, бшкә-жәй пыракан шәйшәй, кашар оңыла-шан лидәжәйм Павыл докыла сәрәл китән шәйндә.

Тәйдәйкәй, кымда шәә пүвләжәйм кә-йәйтән, логы-логы ваштыл колта.

— Мам потыкәм монат вара?—Пә-тёр йадәш.

— Мажым... Эргәйдәм салтакәш нә-ләйт...—манәш старсты, бшкәжәй сә-док ваштыләш.

Марьян Пәтёр дон вәтәйкәй иктәй-вәсәйшәтәй вәкәй анчал шәйндәтәтәт, нинәт. Павылым аңчән, ваштыләш тәйнәләйт.

— Уй-уй! Потыкәмок шайышта-тыш...—вәтәйкәй манәш.

— Тидәй вәт шутя мастар ыл-әш...—Пәтёр попа.—Тәйнә вәт. Па-выл? Ха-ха-ха... Ну, кәрдәт... Ха-ха...

— Шутям попәм, машанәт?...—ваш-тыләш цәрнәәт, старсты йадәш.

— Маньә мам? Ха-ха... Эргәйнәжәт укәш...

— Плагин атьәжәт! Лачокок шу-тәән кәрдәтәйш... Хи-хи... Эргәй агыл, остатка бидәрнәмәт марылан пуән колтәнвә... Вәтәй лин гәйнә, толшаш шартвал годым лач кок и шәәш... Әх, эргәйнә ылгәцәй, попымыла вара, кәйзәйт аңәт шәшкәш шәәм ылыы, камака тыл пәшәштәй мола мбәләнәм палша ылыы вәл... Бидә атьәжәт шә-нәмәш, тәйдәйн пәшәжәт куштылга ылыы. Укә, Павыл, мәләннә йымы эргәйм пуйырыдә...

— Тәйнә, әвәжәй, ит тыргыжланы. Павыл Йаковльевич шутям вәлә вәт бштә... Йә, шывшылалшаш... Пума-гәәтшәй улы? Әх, тавакәмжәй вәт ма-хань свәзә!..

— Свәзә тәвә!..—вәтәйкәй Пәтёрәйм пәләштә,—Цәйвәвлә мыңдымы сәмәй-нәк мынывләм сарай вуйгәйц роал-тән-роалтән валтәт, санцалым нәлшәш годым, тавакәм нәләт, ышмагәйц кәл-тыдәок йожгәт...

— Шһнзһлддлшшш... Мам вара шал-
гәнә... кәчһһ эчә лүлтәш вәлә...—Пә-
тһр попа.

— Мһнһ вәт ам йәрсһһ... Кәшш
кәләш... Кәләсәш вәлә - вәт тольһм...
—старсты манәш.

— Мам?

Һндә Павыл сәрһозный лин шһн-
цәш.

— Попышымыш: әргһдәм салтакәш
тәнә трәвайат манһым...—манәш.

— Эчә тһ шутһамск һштәт?—Пә-
тһр нһвөльһаок йһрәш цаца.

— Оспыйи, акәлжһм мам вара по-
пәт? Әргһнә укәят, йориок мыскы-
лаш толынат?—Пәтһр вәтһ орланы-
мыла попа.

Марыжы тавакым сәдок шывшнәжһ.
Шит кыташ кужы цигәркәм пһтһрән
шһндәнәт, ышмаәшһжһ әһгалтәнәт,
тавак мәшәкшһм старостылан вһктә:

— Йә, пһтһрһ, пһтһрһ!—манәш.

Сола старсты тһдһ попьмәшәш
йукумат ак лык; тагыльгән шһцшһ
йалаш кһшәһшһтһжһ тамам әһбәт
кһчәләш. Картузы пындашкыжат ан-
чал анчыш. Понгышкыжат кидшһм
цикәл-цикәл колта. Мон ак кәрт.
Һндә тһрвөжһм вәш цат пәзһрәл
шһндәнәт, ик йукумат ак лык. Кһ
чәлмәжһм моашок лижһ манын, та-
вак мәшәккә, пумагажыгә, тыл чук-
тһмһ йаногә, молгә кһшәһжһгһц
тидһ лыкты. Кһшәһжһм пөрьктән
ижһ пыргәдәш. кһчәләш...

— Кыш вара кәш?—манын, манын
колта.

Тагачы цәвәр кәчһ һшәшлык. Пһл-
том йонгата. Воздух ирә. Ампицһвлә-
штһ, ыржа капнавлә йһдә, карақвлә,
цәһгәвлә сусун скотлат, саслат, вәрһ-
штһгһц тавыкын-тавыкын руж-ж чо-
нәштән тәрвәнән кәт, вара эчә мһ-
нәшок лыжгә вазалыт...

Шож нырышты кыдыжы тһрәдәш
тһһгәһһнһт. Ош шавыран, ош тыгы-
ран әдәмвлә кышты-тиштһ кайыка-
лат, каklangы-каklangы тһрәдһт.
Пар нырышты үдәт.

Солашты әдәм йуқвлә шактат. Кһ-
төм поклат. Ышкавлә лавыжыт, ша-
рықвлә саслат. Комбывлә йукум тәр-
вәтән шһндәнһт, га-га-га маныт.
Капкавләм тәгувлә лучыгә шит.

Марһан Пәтһрһн әмпицһгһц Ку-
ку сола, лапа пындаштышлаок, йәжон
кайәш. Томавлә, олым ләвәшән сарай-

влә, пөрткутаныштыш когивлә, сады-
влә кыцәлә-шон шһцән кәйт. Ик
ольцәят төр укә. Вуйга, тамахань
кого әдәм, корны кәшһләжһһ дльицә-
вләм лыкын-лыкын мыскылән зорайән
тодын кодән...

— Рок вашток! Воксә лүдһн кол-
тышым... Тәвә пумагаәм кышты
ылын!—старосты сусу лимблә попа-
лгән колтыш, дә тавак пумагажы ло-
гһц лыкын-лыкын тодылмы пумага
лаштыкым лыкты.

Марһан Пәтһрһн шүмжһ руйок чу-
чын колтыш. Цигәркәжһм пижһктәш
шагалват, кидшһ тыргә цһтһрә.

Вәтһжһ ойхыралын кужын шүләл-
тһш:

— Әх, һчдә мам вәл!..—манын
колтыш.

Павыл пумагам нһнһлән пуш гһнһ,
ой-ой, лачкшымат әргһштһм сал-
такәш шагалаш шүдәнһт ылын. Нһ-
нһн Павыл лһмән әргһштәт укәш,
кыцә вара тәһгәлә лин кәрдһн? Кыцә?

— Самынь сирәнһт... Самынь, са-
мынь...—Марһан Пәтһр попа.

— Ма, знамы самынь...—вәтһжәт
тһдһ пәштәк попа.--Әдәм мыскылыш-
влә! Нәзәр әдәмһм гһнһ сүк шотә-
шәт ак пиштәп... Топлоток орланда-
рат...

— Прамйәштһ мөввәт самынь ма-
нын попышымат, ак һнһәнәп.—стар-
сты попа,—Вырсат вәлә. Алталәдә
маныт. Старшинә мһнһм тһзкат пи-
тһрән шһндә ыльы. Рәстуйәм! манәш.
Йалжым ташкал-ташкал колта... Вот
сытона!..

— Оспыйи!.. Рок калья гә...—Пә-
тһр вәтһ ойхыра.

— Ынвә мам вара һштһмһлә?—
Марһан Пәтһр шайгарәмжһм ыдыра.

— Ышкә кән анчы...—Павыл попа.

— Манвә, манвә...—вһдөн кәшһ
сһнцәвләжһм пытһ-пытһ һштән, Пә-
тһр вәтһ попа.—Кәтә ат кәрт. Павыл
лһмән агыл, нһмахань әргһнәәт
укә ман... Манвә, кәшш... кәләш. Шил-
дәл шуәнәәт, ашкәт, мһнһ кыцә гһнһәт
гуалтәм... Ик һдһрнә вәлә улы ман...
Сарвалал... Пытырак попышаш... Тһнһ
вәт, кәрәл годым, йһлмәдһм нәлһн
колтышы гань ылат, ат попы, мөмө
гань шалгәт...

— Йара, Ольбона, акәлжһм ит по-
пы...—Пәтһр цигәркәжһм шһвәл шуа,

дә йалжыдон шбидәшкән тбдбм ташкән шбндә.

Кблтәм талашән шин шумыкышты, охыроц дон сыкырым пырылыат, ик кармак уштбй вбдбм лупыргә йун колтышат, тидбй прамййашкбй полткә вәлә ашкәдбй...

* * *

Прамййаштбй Марйан Пәтбйрбм волостной вырсән шбндә.

— Малын тәнгә алталәт?—манәш, лүдбш йуктон попа.

Куку сола марына йымым крәстән колта.

— Прават, цуратат мбнббм әргәм укә!—манәш.

— Кышкы кәйән?!—манәш, волостной старшина тидбй лишкок ләвлә ольән кызыргә миә. Бшкәжбй кок киткә шайыкыла бштән.

Марйан Пәтбйр лүдбн-лүдбн шайыкыла цакнә.

— Ныгышкат кәтә... Шачынок шачтә,— тидбй попа.

— Тбнб кум вара алталынәт?!

— Йымыат ужәш, иктбмәт ам алталы...

— Тидбй кү, пәләт?—старшина шбртнбй рамыштыш патрәтбм анчыкта.

— Кугижә...

— Кү? Кү?

— Альәксандр трәтбй...

— Прамой попы!—манәшәт, старшина Марйан Пәтбйрбм цо-от савән колта.

— Альәксандр трәтбй...

— Прамой!—цот, цот әчә пуа.— Его императорское величество Александр третий ман!—манәш.

Пәтбйр, лүдбн колтәнәт, дә әчә рушләжат прамой ак мыштат, нымат попән ак кәрт. Тбриббвләжбм мынымыны бштәәт, тидбй амаса докыла лыжгә цакнә, токыжыла шбләш шанән шбндән.

— Кышкы кәйәт?! Кышкы шбләәт?!—цо-от әчә Пәтбйрбм старшина хбрыктә.

Марйан Пәтбйрбн сбнцәштбй тылиплә вәлә шалгат. Прамййаштбйш халык, волостной гисбйр моло тидбн сбнцәәш алан-алан вәлә кайыт.

— Ам шбл, ам шбл... Ит ши ыланәжбй... Пожалсты... Йымы гань лимә ыланәжбй...

— Ит ши ма?! Кышты әргәт?! Цо-от!..

— Прават, цуратат укә...—Марйан Гәтбйр йымым крәстән-крәстән колта, дә старшина анцылан сукалтән шбнцбй...

— Әчә укә манат?! Тбнб вәт мбнббгбцәм агыл, кугижәгбц тайәт... Кбнбббл, намозы ара!..—старшина сукалтән шбнцбй әдәмбм онгбц чымал колта.

— Ам тайыш! Укә гбнб, мам тайәм вара?..—манәш Ольонан мары дә йал вбкбй кбнббл шагаләш.

— Укәм анчыктәвә вот!.. Кызамәтәш шүктәнәвә... Кышкы әчә кәйәт? Кыдаш картузәдбм... Тбләт большы согы кәчбм ужаш укә!..

Тбй кәчбнок, Марйан Пәтбйрбм, вырсат-вырсагат, шит-шитәт, рәшотка окнбаан цылан постолышкы питбйрән сыралән шбндәт...

* * *

Ольона выча-выча, марыжы ак тол. Кәчбвәл әртбш. Кбтб толбы. Рок калья гәок! Йлдымәт бш тол. Иктә вәрә йүәш пырән гбнб вәлә? Пәтбйр йүәш йукәлә дә, колбй пәшә вәрәмән йүәш шагаләш? Оксажат укә ылыш... Бнбә ма лин вара?..

Марыжы иргодәшәт ак тол. Удәш ләктәш кәләш ылы вәт. Вәкш докат кыдалмыла ылы. Шсжат поспәйән шагалы...

Тәвә, вәс кәчбн вадәшбжбй, Ольона турим шолтымжы годым, окнба шугкат:

— Ой, хоза вәтбй! маныт.

Анча гбнб,—пашкуды сола мары шалга.

Пәтбйр вәтбй, тама йәлә акйары ылым шижбн-шижбнок, окнба докы ми:

— Ма вара? Марәм дорцок толтәлат?—манәш.

— Маньә...

— Оспыйи, Пәтбйрәмжбй ма лин вара? Колыдә моло?

— Блә...

— Әх, кок кәчбй толтә вәт...

— Блә, блә, ит ойхыры... Сыкырым шүдән колтыш...

— Сыкырым? Бшкәжбй?

— Прамййаштбй питбйрән шбндәнбйт...

— Оспыйи! Малан?

— Ам пәлбй...

— Оспыйи... Мам вара бштбшаш?
Паша бштбшат бндэ укэ... Иаммы-
лаш!..

— Ышкэок нэлэйн мижэй, — маньы...
— Йара...

Турижым шолтаат, сыкыр-нэрбим
шулэшат, Ольона тэй вадынок прам-
йашкэй мэгырэн-мэгырэн ашкэдэй.

Марыжы дон окныа вашт попат-
попатаат, Пэтёр ватэйжылэн поп докы
пумагалан кэаш шудэй.

— Мәнмән цилэ сэмнэштэйжэт
лач ик Ыдёрнэй вэлэ улы, пүэргаш
викок ылатэ манын сирэн пужы, — ма-
нэш, ватэйжым тидэй тымда.

— Йара, кэшаш...
* * *

Цэркэй сола поп — шоңы. Ти прихо-
дышты коклы вэц и нэрбэй служба.
Сэдбндонкок, Ышкымжын приходш-
тыжы эдэмвлэм, цилэштэй ганьок,
лэймбштэй дэнгын пэлэн шон. Тейдём
вэлэат агыл эчэ. Кү махань харак-
тэрэн, кү махань томашты, кыцэ
Ылэ, күн мажы улы мсоло — цишти
вэт тидэй палэй.

Цэркэй солашкы Ольона вэс кэчэш
ирокок миэй. Поп эчэ кынбэлтэят.
Капкажымат сыралэн шбндёмбэй.
Тидэй шутка-шутка, ак пачэп. Кого
томан соты окыавлэшкэй анча, — эдэм-
влэ ак кайэп. Икманьар вэрэмаштэй
кудвичыштэй прислугы кашмы йукым
колэш. Тейдэйжэй — кэйжэй руш марйа,
— Ольонан шүкшэй выргэмжым ан-
чалэшят, тидём вырса.

— Что рано ходишь? — манэш.

— Бачька нады, — Ольона манэш.

— Батюшка спит...

— Пиш нады ылы...

— Жди, когда встанет... — манэш
прислугы дэ капкам мэнгэшок чүчын
сыралэн шбндэй.

Поп кынбэлмэшкэй Ольона мам-
мам ак шаны? Пашвлэят вуйышкы
пырат, марыжымат ойхырэн ашбндэ-
рэй. Модыгцаат когонжок нинэгыц эр-
гём салтакэш тэргёмым тидэй ойхыра.
Эргыштэй укэ гынэ, викок шачтэят
гынэ, кышты вара тейдём момыла?
Кыцэ тынэ лин, аныят? Прамйашток
самын сирбидэлэйт вэл? Тэй поп са-
мын сирэн пуэн... Орэт вэлэ...

Иктэй бндэкш цашбня ижэй, поп
качмыкы, йүмбкэй ижэй, Ольонам тей-
дэй докы пыратат.

— Ну, мам, Альона, кэлэсэт? —
кухняшкы лэктбнат, тидэй Пэтёр
ватём марла йблмбдон йадэш.

Ольона цишти шайышт пуа.

Колышты-колыштат, поп йадэш:

— Ыдёрэтлэн мазар и шон? — ма-
нэш.

— Мазар и? Кокли ик ижэй шон
вэкат... Маньэ, марлан кэнэм гынэ...

Тэй ин Михивыр ватён Йакожы шачын
ылы... Йакожы имэштэй шбйжым сал-
такэш кэн колтыш...

— Мазар и манат? — поп эчэ йадэш.

— Коклы ик и...

— Ах, вон что...

— Иктэма самын литэ вэл?..

— Кызбйт тэгыцтэй эргём тэргят?

— Маньэ... Пожалсты, палшай Ыл-
нэжэй...

— Так, так... — поп Ышкэ турэшбй-
жэй маньдалэш, дэ таман ашбндэ-
рэйлэн, Ышкэ турэшбйжэй койырым-
ла йбэрэлтэн колта. — Мэтрик кныгэм
анчалаш кэлэш, — манэш.

— Пожалсты, бачька...

— Ыдёрэт кынам шачын?

— Шбйжым...

Эртэйш ивлэаш мэтрик кныгэвлэм
пыргэт-пыргэт кэрэл мэтрик кныгэм
мон лыктэшят, поп анчаш тынгалэш.
Момы вэржым анча-анчаат, бндэ ко-
гонок сусун койырымла йбэрэлтэн
колта.

Ольона тама пуры агылым шижэш.

— Вара, улы, бачька? — манэш.

— Улы дэ... — поп эчэ тынгалэок
йбэрэлтэй.

Мам ат йбэрэй. Кныгаштэйжэй Мар-
йан Пэтёрён Ыдёрбим сирём турэ,
лэймжым кым буквам вэлэ „Пав“ — ым
вэлэ сирёмбэй.

— Тиштэй „Пав“ — ым вэлэ сирё-
мбэй — поп попа дэ сэдок йбэрэй.

— Кыцэ „Пав“? — Ольона цүдэйа.

— Бачька, Ыдёрнэн лэймжэй Павла вэт...

— Тынэ дэ... — поп попа дэ, трүк
сэрйозный лин колта. — Азэдэм крө-
стём тэржым тбнам түлэндэй?

— Түлбдэнэй ма?

— Эдэм мыскылышвлэ ылыда! —
поп вырса. — Комбым намал кандаш
сөрэндэй ылы дэ, кызбйтат.

— Бачька, простёк, тбнэм вэт
комбжывлэжэм лэйм-оксаэш лыктын
нэгэвэй.

— Мбнэ тейдём нымат ам палэй...

— Простёк, бачька...

— Алталаш, ак йары... Сулык!
— Къыбыток пузнэ...
— Пумэшкыдэ нымат ам ёшты.

Удъшашлык пёрцым выжалэн, лу
тэнгэ оксам поплан намал кандымыкы
ижы, мэтрикы кныгаштыш пэлэ сирём
лымым— „Пав“ -ым ёдырэмаш лымыш-
кы „Павла“-шкы поп сирэн кашартэн
пуа. Крестымы тарым пумэшкышты

праймашкы пургы лымым— „Паво-
лым“ сирэн колтэн ылын...

Марьян Пётыр праймашты вьц кэ-
чы шьинцэн. Поплан тълымгыц пасна,
волостной старшиналан эчэ вьц та-
нгам тълэш вэрэшты...

Пётыр попом алталынежы ылынат,
укэ, поп тьдымок чиктэн...

Ошкан В.

Колхоз шурны, сусун шожгы!

Шурны! Вьлнэт выжгэ шьирнэн
Изи мардэж кэалтэ,
Жар упэвлэм тькэалэш
Выжгэ ольэн ныйалтэ,—
Шурны, сусу мырым, йа, тьнгэ-
лок!

Кэчы тьньюым цылгэ йьрэ,
Кушта, анча, поспэйтэ,
Парсын шьиртын йалвлэдонжы
Ты, упэвлэм сарэмдэ.—
Шурны, шьортнэп, сусун шожгы!
Шьимэланьш пьлвлэ логыц
Йарьмэлтэн йур йурэш,
Вьдэм кушташ токэт шожы,—
Манэш, шим пьл сусу ылэш,—
Шурны, пьрдэн, коэшт, шожгы!

Шурны, вьлнэт ма йук кольыц?
Ши йынгыл йук шакталта:
Пьсы йуктон тьыри вырга,
Дэ вьльдырцан мыралта,—
Тапгыж-шурны, кэклэ мыры!
Вурсы имны тургэ мырэн
Нырыш толын йаратэн.
Тьлэт кушкаш кишь роком

Йажон кырал авартэн,—
Шурны, ти рок вьлнэ шожгы!
Машинэ дон пьрцым, нырэш
Ударнык тэнгэ вэт удэн.
Шьирэ лиэш, пиш кыталгаш
Тьды тьланэт шудэн,—
Шурны, пыт куш, коэшт шалгы!
Кушмэт годым колхоз халык
Тьшман самым кэвартыш.
Жар партыш гань ланат мань.
Вькэт анчэн бьвьртыш,—
Шурны, сусун кушкаш шаны!

Туты пьрдэн лин шагалат...
Колхоз халык, машинэ
Тьньюым йажон вэт цымырат.
Мань: улан ма ланэ!
Кого шурны, сусун мыры!
Шьортнэп пьрцэт ньргыц халаш
Пашэзылан вэт кэа:
Рэдьин-радьин шуку овозы
Йакшар плактон нэнгэйт,—
Колхоз шурны, сусун шожгы!

Август, 1945 и.

Ошкан В.

Кармоньэм

Шум бьвьртэш йажо сэм...
Кок бьрдэн кармоньэм,
Тьньюым пишок йаратэм,
Тьньюым сусун мьнэ шактэм.
Вады лимык, солашты,
Ныр покшалны, вольашты,
Кылубышты, мол вэрэ—
Тьнэ сэмэтым йьр шэрэт.

Пьсы сэмэт йьртытэ;
Колхоз халык бьвьртэ.
Вадэш рвэзэт, ёдырэт
Кушта, мадэш тьнэ йьрэт.
Кармонь, кармонь! Пыт, мыры,
Пыт пашалэш сьгырты!
Шумьш сусум тьнэ пырты,
Патыр—луттымым ёшты!

Культур сэмбнь Ылымаш,
 Сусу жэпым Ыштймаш—
 Тэвэ халык мам шана;
 Тидок мәнмән пәшәнә.
 Пәшәштәнә күү сылык—
 Сусу сэмбим тбнәм лык:
 Ыйлмәтвләм мбнбй тәмдәм—
 Циләм пәшәш пбсәмдәм.

Кармонь. Цэвэр кармоньәм,
 Пбсбй йблмән мырызәм,
 Тбнбым пишок йаратәм,
 У Ылымашлән вәт шактәм.

20-шы август, 1935 и

С. Г. Чивайн

ЧЭЛЬНЬЫК

6 кбдэжн, 8 картынән драмы

Алык-марынгбц З. Белкин сарән.

МАДШЫВЛӘ:

1. Клавйэ—тылык Ыдыр, 18 иш.
2. Пәтбэр—шимб, лудышлә кугуза, 50 иш.
3. Кбрик—чельньык оролы.
4. Митбу—учитбиль, 21 иш.
5. Онтон—сола совет сәкзәтарь, тошты старсты эргб.
6. Йәпсә—матрос (обйәшбк).
7. Өрбзб—важын пагдашан, вәш пыл-вуйан, торәш йалан, пайан кугуза.
8. Иван—нәээр мары.
9. Ондыри—Москвагбц толшы.
10. Татбйна Григорйәвна—кид пәшәм тымдышы.
11. Магфа—Пәтбэрын Ыдыржб, 20 иш.

12. Сш Ыдыр (Марйә) } бнбж погышы-
 13. Хбрәш Ыдыр. } влә.
14. Ик Ыдыр.
15. Вәс Ыдыр (Анә) }
 16. Кымышы Ыдыр } тбмәншбвлә
 17. Нблымшы Ыдыр }
 18. Онтон вйтб
 19. Пәтбэр вйтб
 20. Мильниссбэр
 21. Ик мукш.
 22. Кәрш мастар.
 Ыдырвлә, хынавлә, мукшвлә.
 Пбтарш 4 кбдэжвләжб 1926 иштб
 лиәлгбнбт, остатка 2 кбдэжвләжб—
 1929 иштб.

П Ы Т А Р Л И Ш К Ы Д Э Ж

Кбнбж Ирок. Кәчб Ысыктәш тәнә-
 лбн. Шәргбштб кәквлә мырат, пәлэдбш-
 влә вуйышты мукшвлә мунән чонгәштб-
 лбт.

Кого шәргбштбш йәләнә вблнб чель-
 ньык улы. Ульәвләжб чйәлтбм йәшбк
 ылыт: ошын, кловойын, йәшаргын кай-
 ыт. Ульәв. ә лошты изи пүшәнгбвлә куш-
 кы. Й. жы вәрәжб когорак пүшәнгбвлә-
 әттылыт.

Чельньык йыр пичб. Ик оголышты изи
 шукшб пбрт. Пбрт сага йнбк. Аньык
 вәс монгырышты амаш. Аньык дорц амаш

анзык, амаш дорц пбрт дочы йал корны
 кәз. Амаш сага ыгырыш погым тыгырвлә
 кәчәт, ишкбштб—кым шәнгә уш кәчәт.
 Өрдбштбрак, көк прәнбә вблнб, охыр
 ульәвлә шалгат. Амашгбц мбндбрноқ
 агыл кого пистб шалга. Пистб лбвәлнб
 стбл стбл йыр тбнгбвлә, ымбалнырак
 кого тум кайәш.

Пичб воктән кәкльака пүшәнгб шалга.
 Пүшәнгб тбнбштб кого тангата. Тангата-
 гбц пүшәнгб кәкльакәш кузән шәгалаш
 лиәш

I карьтын

I. ЛӘКМӘШ

Амаш анзылны изи тыл йәлә, шәк-
 шәнгәш Тыл тәрбштб тур пбкәнбштб
 кбрик тьотб йәдалым бштән шәнзә.

Кбрик. Тагачы пиш йажо кәчб.
 Мукшвләәт ирб тәрвәнәнбт.. Шукәш
 агыл ыгырышымат колтат тәвә...

Клавйәм сбгбрәләш вәрәштәш... Ыш-
 кбмәмбн пәрвиш годшыла сбнзә-пб-
 лбш пбсб агыл... Ыгырышы ләктбн
 күүш чонгәштән кән колтыш гбнб, Пә-
 тбэр вара Клавйәдон когыньнам лач
 качкәш... Тама пиш лудбш, худа
 әдәм: сбнзә анчалтышыжок пуры
 агыл... Клавйә агыл гбнб, тиштәкән
 ик кәчәт бнәм бблб. Клавйәм жәлә-

йән биләм: ыныкамла чүчәш... Мёнъ тиштәкән ам ли гёнъ, тьдбйлән эчә йасырак лиәш. Тәвә тагачат валгалтмы годым ижы амалаш вазы: йытвашт пи оптыш... Мёнъ, шонгы эдәм, тырхәм: шонгы эдәмён/йыд омы укә. Ёрвэзы эдәмён омы улы вәт... Лиш бнәм кёнъылтй дә, ыгырышывлә ләктйт гёнъ, бшкәжы погән ам шокты... Эх-ох-ох! (Амашдокы мийәт, амаш амасам пачын ласкон сьгьйрә). Клавйә, Клавйә, кёнъыл, бдбйрәм... Кәчй пиш бйрйктә... Шукәш агыл, ыгырышывлә ләктәш тынгалйт лиәш...

Клавйә йук: Йара, кёнъыләм.

Көрик тур нөкөнъшкәжы толын шынәш, йыдалжым бштәш тынгаләш.

II ЛӘКМӘШ

Изиш лимёкы, амаш амаса пачылтәш. Клавйә ләктәш: кәпшы кого агыл, изиәт агыл — ик поратка, куکشынди гынәт, итйрә. Цырэжы пиш цәвәрок агыл гынәт, йаратым шөш. Выргәмжы шукшы.

Клавйә. Тьоты, бндә тынь изиш кәнәлтй...

Көрик. Кьзбйт кәнәлтәш жәп укә: йнәт ыгырышы ләктён кәә тама. Иван тагачы толын ак кәрт: мүләнды пайлаш кәаш улы, маньы.

Клавйә. Ёгырышым мёнъ ороләм. Ләктәш гёнъ, вара тыньбим сьгьйрәләм... Изиш кәнәлтй, тьоты. Йыдвашт амаләлатыш... Изиш варарак чәйым шолтәм, чәй йуәш сьгьйрәләм.

Көрик. Мёнъ чәйым шолтән йум... Йумәт шөш гёнъ, шолтән йу... Тыл эчә йорбдә.

Клавйә. Кьзбйт эчә йумәм ак шо, варарак шолтән йуәм... Тьоты, ыгырышы ләктәш гёнъ, сьгьйрәләм, изиш кәнәлтй...

Көрик. Изиш кәнәлтйшәш ма вара? (Йыдалжым нәләшәт, амашыш кәй, Амаса пачмыкыжы Клавйәлән попа). Тынь, Клавйә, мёнъым шукок ит амалты: кәчй тәвә, ти пистй турәш шомык, сьгьйрәл вәл...

Клавйә. Йара тьоты, сьгьйрәләм.

Көрик амашыш ыра Паштәкшй Клавйәт пыра.

III. ЛӘКМӘШ

Изиш лимёк, тырлым кензала пачдым вәлән Клавйә ләктәш, пистй лывәк миән шынәш...

Клавйә. Шукырак амалән колтәвәм... Тьотыам сьгьйрәлтә ылгәцй,

кышкәвәк амаләм ылы вәл? Тама ом пиш йажо!.. Йара эчә тьотыам сьгьйрәлән; кёнъылтйдә ылгәцй, Пәтыр кугуза толмыкыжы шинәт кёнъылтә ылы... Ох, йаләм пиш пьзбйртә... Йыдым лывшышты каштын йыдаләм нөрән. Изиш кажландерам гёнъ, йара ылнәжы. (Клавйә амашыш пыра, шькшбй мижәмбй лыктәш, йалжым ыра, мижәмбй чйә, бштбйржбй пистй укшәш сәкә, йыдалжым амаш вәктән кәчәш шәгалта, вәрбшкөжбй толын шынәш...) — Йаләм ижы лы-ыж-ж вәлә чүчәш.

Клавйә тамам тумайа. Цилә вәрә пәләдбш пыш, мукшвлә мунәт, кәквлә мыралтат, йужнамжы лывыргы мәрдеж пуаләш... Клавйә пәләдбшгыц пәләдбшпыш мукш. чонәштбйм анча...

— Кәчй пиш йажо... Изи мукшвләжы со пәшәм бштәт: акат йангыләп, акат кәнәлтәп... Нинбн кайышыштым анчәтәт өрәт: изи вәлә ылыт, махань ышан ылыт!.. Махань мум бштәт, кыцә йагон игьштбйм анчәт... Тәгә тылык бдбйр лимәшкы, мукшигы лишәш ылы...

Клавйән тырвйжы „мыт-мыт“ лиәш. Сьнзәвбдшй ләктәш. Клавйә запонжыдон сьнзәвбдшй бштәш дә, тыржым тырләш тынгаләш. Ёмбалны куку мыра. Клавйә имжым тырлбйм панды вуйәш пышкыләш...

— Ти куку ныгынамат пьжәшбйм ак опты, маныт. Тә лачок? Тә агыл Тәгәок гёнъ куку игь вәс кәк пьжәшәш кушкәш... Мёнәт куку игь ганьок ылам, вәс эдәм пьжәшбштй биләм... Эдәмлән вәс эдәм пьжәшбштй билбш пиш йасы. Тылык икшы-вйлән кәнбйлжы ныгыштат укә... Тәлжы-кәңбйжшй, йыдшы-кәчбйжы пәшәм бштәт гынәт, жәләйшй укә: вьләцшй вырсат, шит... Шаналтәт дә, бльмәтшәт ак шо... Тәгә тылыкәш кодын бльмәшкы, шачашыжат аккәл ылын дә, тамалын шачалтын... Бшкә атьә-әвә ылгәцй, мёнәт йәл бдбйр ганьок лиәм ылы дә, кьзбйт иктйләнәт ам кәл, нымаланат ам йары, пуста логәр вәлә ылам... Качкәшәмәт шуку кәләш, йуәшәмәт шуку кәләш... Атьәмжәт - әвәмжәт орланән бләш вәлә бштән кодәнб.т...

(Клавйә мәгьрәл колта, мәгьрән-мәгьрәнок мыра).

Бшкә атьәгыц анчән шалгән код-мәш

Куку игь лишәш ылы.

мыштыжы иккәнәк озыдон каштәш. Сәдһйнонок курымәш сәскәнгәш... Шһй-редоны кашшы әвә күш чонәштә. Сәк силан, сәк гһсһй шһрә вәлә тһдһм поктән шәш. Әвәдон ушнышы шһрә тһнәмок кола. Мољыжым шһжһм мә поктыл лыктына. Мәмнән шайа тәхәнһй: пәшәдә һлһшһй һнжһй кач...

Мукшвлә. Мәмнән шайа тәхәнһй: пәшәдә һлһшһй һнжһй кач!

Клавйә. Мәмнән Пәтһр кугуза, мһнь манһаркы пәшәм шуку һштәм, тһдһй тһнәркһй качкышым жәләйә.

Мукш. Тәнгә орланән һлһмәшкәт, әлә, әки, мә докына: мә остатка патһкалтышымат иктһр пайһләнә.

Мукшвлә Клавйә һр погынат, Тунһт, мырат.

Әлә әки, мәмнән докы,
Мәмнән ганьок мукш тһнь ли!
Әдәм дрәэт йамәш тәвә:
Пиш кого вәт мәмнән ви!

Ик мукш Клавйә вәк тотлы пышан вһдһм һрхәләш. Клавйә вһләц әдәм ыргәм кыдашәлтәш, тыгыды шим пһнвлә шачыт, Клавйә мукш лин шһнзәш...

Мукш. Тәнгвлә! Әкинә һндә мукш ли. Тидһй һндә йаратым тәгнә һжһй...

Мукшвлә. Йаратымы тәгнә, әки, һндә тһнь ли!.

Клавйә. Пиш кого тау пуры кымылланда, тәнгвлә. Тишәц пақыжы мһнь тәмдән тәгндә лһәм, тәжһй мһньһй тәнгвләәм лидә. Әдәм лошты мһньһй тәнгәм укә ылы... Лач ик шоңы тһтһй вәлә, һшкә ганһөмок тылык, мһньһй жәләйә ылы.

Мукш. Мә тһньһйм цилән йаратәнә. Тәнгвлә! Әлдә у тәгнәннә әдәм ойхыжым мондыктәнә: тидһн ойхыжы әдәмвлә ләшөк кодшы.

Мукшвлә. Ойхәтһйм монды тәг: мәдонна икараш мат!.

Мукш. Мә мадмашла пәшәм һштәнә, пәшә һштһмлә мадына.

Мукшвлә пәләдһш вуйгыц пәләдһш вуйыш чонәштһләш тәгнәлһй, мунһт, мһрат... Клавйәт чонәштһләш, пәләдһш кһргһштһш му вһдһм йүәш.

Мукшвлә мһрат:

Мәмнән пәшәнә мадмашты,
Мәмнән мадмашна пәшәшгә...
Мәмнән шылдырна пиц пһсһй,
Мәмнән корнынам ит вһсһй.
Тәвә тишкһй кәйәнә,
Чонәштәнә тәвә тһш...
Нһктар һжһй му сәскәштһй,
Ак һркәнә погаш мукш..

Пуртыс 1) вижһйм анчыкта, —
Анчалда йә ма укә? —

Тәвә кәкшһй мыралта,
Вашгыржат кушкәш йошткә..

Тәвә кыкы кыдаләш:

Тһдәт пәшәм йарата,
Тәвә мһржһй пәләдәш,
Пукшәт тонгым шһндәлтә..

Тагачы кәчһй пәш цәвәр:

Тәнгвлә тәжһй, мунһдә
Пәләдәлһн сәскә вәр,
Мыталталын лһгәлтә..

Мәмнән курымна мытык пиц:

Йәжон әрләрәш кәләш вәт...

З-ж-ж-з-з-ж-з...

Трук күшнһй тум вуйышты, „бун-н“ шактән колта. Мукшвлә тырләвһй. „Эчә „бу-у-у-н-н“ шакта.

Мукш. Тәнгвлә! Ульавлашкһдә чонәштһдә: күшнһй кого потһәмһш каштәш.

Мукшвлә чонәштән-чонәштән кән пһтәт Клавйә вәлә вәрәшһжөк кодзш. Күшнһй тум вуйышты мукш качшы потһәмһш мугһрә... Клавйә һрһн күш анчән шалга: кидшһмәт, йалжымат тәрвәтән ак кәрт. Мукш качшы потһәмһш тум йһр пһртһлһн, мугһрән үлһкһй вала. Клавйә цилә кәртмһждон сһгһрәл колта:

— Ой, качкәш.

Клавйә лһцәжһйм кидшһдоны мүдә, сирәмәш валән шһнзәш. Потһәмһш валән Клавйәм роалтән кыча

III картын I ЛӘКМӘШ

Клавйә понгжалтәш. Пәтһр кугуза тһдһм упгыц һрзә. Пәтһрһн лһцәжһй лач мукш качшы потһәмһшһнләөк кәйәш. Клавйә Пәтһр кугузам анчаләшәт, „ай!“ манын сһгһрәл вәл посләйә, кидшһмәт, йалжымат тәрвәтән ак кәрт, тһнәркһй когон лүдәш.

Пәтһр (*шһргһй мугһрәлтмәш сәс-ла*). А-а!.. Тә тәнгә мукшһйм ороләдә?.. Сотыгәчһнәт амалән киәдә, пушта ләгәрвлә!.

Кһрик тһтһй кыргыж ләктәш, цоштон тум вуйыш вһдһм колта. Ордыштә-рәк ыгырш погым тыгыр киә.

Клавйә һрһн сһнзәм кәрән шһндә, Пәтһр Клавйәм упгыц шывшын кһнһйлтән шагалта.

Пәтһр. Мам анчән шһнзәт?.. Тәвә тум вуйгыц ыгыршым погән валташ кәләш! Анчән мыштыдәлдә гһнь, хотә кыцә валтыдал!.

Кһрик. Ташкалтышым шагалтән пуздә гһнь, мһнһят кузәм ылы.

Пәтһр. Шһргһштһй махань ташкалтыш? Пушангһн укшыжы укә ма? Тһньганвәт кузышывлә шукун ылыт. Аккәлжһйм погын ит шалгы... (Клав-

1) Пуртыс—природа.

йэлән) Тынъжы эчә мам нэрән шалгәт? Тәрвәнән кәмбим вычәт ма? „Вурт-вурт“ тәрвәнән кешәш...

Клавйэ тум лывәк мия.

Пэтёр. Тынъ ниньблән биньәнән кодок, нинь коктынат амалән киәт!.

Көрик. Йыдымжы йыт вашт амалы дэлна.

Пэтёр. Йыдымат амалынәдә? Йыдымат тәмдәм амалгаш гынъ, лучи пукшашат аккәл... (*Клавйэлән*) „Вурт-вурт“ тәрвәнблшәш, маньым вәт... Тәрвәнән кәмбим вычәт ма?.. Ыгырыш погым тыгырым нәл дә кузы... Савалажы тыгырышток.

Клавйэ. Тьоты, шынә увшым кадай.

Көрик. Нә, чи, бидьрәм... Шокшәт-шым йалшташ аккәл?

Пэтёр. Мү кузашок ат кузы сәй! (*Клавйэлән*). Йбләрәк кузы!

Клавйэ шынә увшым чия. Мүкш тыгырым кидешәжы нәлеш, тум вуйыш куза.

Көрик цоцтон вьдбим күш колта, вара кидбидон кәчы сошым мүдән күш анча.

Пэтёр өрдбшкбрәк кән анчән шалга.

Клавйэ ыгырыш шьцимь укшышкы кузән шозшәт, ыгырышвләм погаш тьннәлеш. Мүкш цымырка Клавйэ кидбшкбжы кән вазеш, Клавйэ „ай“ маньн вәл шокта, үлбк кән вазеш.

Көрик (*шайык цакнә*). Эх, бидә пьтбш!

Тум вуйышты мүкш „вы-ж-ж“ кьнблеш, Көрик цошым шуән калта, кидбидон вуйжым кыча, мьбьрәш цаца.

Көрик. Эх, йымы!.. Пьтбш вәт?

Пэтёр тум вуйыш анча. Ыгырыш кьнбьл пакыла кәш тьнәлеш... Пэтёр цошым нәлбн вьдбим күш колта. Мүкш күшкьлә вәл кәй.

Пэтёр. Кәлтбмәш цуда, такәшөк кьнбьлтән колтәвб вәт! (*Көриклән*). Мам мьбьрән шалгәт? Кола машанәт кыцә? Ак колы... Киә киә дә, кьнбьлеш... Тынъжы вьт вәдрәэтдон цошәтбим нәл дә паштәкәм ми...

Пэтёр цошым вәдрәш пиштә, ыгырыш погым тыгырым нәлешәт, шьргбшкьлә кәй. Изиш кәй дә тыгыжым шуа, Көриклән попа:

— Каштмыда аккәл... Сойток ньгышакат ак шагал. Иктәж кого көргән шүшб тумыш шомәш кәй. Кән анчышаш, әнбәт, тишәкәнок иктә вәрә пьнзәш. (*Пэтёр кәй*).

II ЛӘКМӘШ

Көрик (*Клавйэ сага шьнзәш, мьбьрә*). Бидьрәм, бидьрәм, Клавйә!..

Клавйэ (*йән йасыдон сьбьрәләш*). О-о-й!..

Трукьшлө Көрик, ньмама бшгбш, өрән, Клавйэ сага шьнзә.

III ЛӘКМӘШ

Конгыла лывәләнжы шьчәлбим кыччн әнбькбц Митьу пыра. Кьдәлбштәжы флягы кәчә

Митьу. Тьоты, вьдәт улы? Йүмәм пиш шөәш.

Көрик Митьум анчаләш, ньмат ак поны, Митьу лишкьбрәк мия, Клавйэ кьнбим ужәш, йбләрәк кыргыж мия.

Митьу. Ма лин?

Көрик. Тум вуйгьц кәнвазын...

Митьу пишәлжым өрдбш шуаат, Клавйә док пүгьргә, кид шәржым кыча.

Митьу. Блә. Тәгә мүләнды вьлнб киктәш ак йары. Айда палшы, амашышкәт нәнәнә.

Митьу дон Көрик Клавйәм вуйгьц дә кидгьц кычатат, амашыш намал кәйт.

Клавйэ (*сасла*). О, ой! Ой-ой!..

Клавйәм амашыш пыртат.

IV ЛӘКМӘШ

Изиш лымькы Митьу амашкьц ләктәш. Изиш тумайән шалгә, вара, тамам аш-тән, ләпкәжым сәвәлеш, тәпнәкбцшщы фляжкым лыктәш.

V ЛӘКМӘШ

Көрик амасагьц вуйжым лыктәш.

Митьу. Көрик тьоты, нә. Онгәшбжы, тупәшбжы шьбрб, ик савала нәркьм көргбшкьжәт пу. Тагачы вадәш, иргодым ирокәт тәгәок бшты... Кәчбвәлбнжы мьнъ толын шоам, фәршблбм кандәм... Уштб вьдбим ит йүктб, ливб, шолтымьм вәлә йүктб... Ит монды.

Көрик. Ам монды... Пиш кого тау!.. (*Амасам чьчәш*).

VI ЛӘКМӘШ

Митьу. Тәхән сәмьрбк бидьрбим малын тум вуйыш кузыктәнбт? Мьнъ тидбм пәлән нәләм. Пәлән нәлтә ам коды! (*Кәй*).

ВЭС КЫДЭЖ

Пятарлиш кыдэжышты анчыктым вэрок.

I ЛАКМАШ

Пэтёр писты лывал бимейлышты төнөлүштө шынзэ. Кэныж кэчы пиш цэвэр, Мүкшвлэ мунгэг, мум погат. Мүкшым анчэн, бивирэн шалгэт.. Пэтёр кугузам гэлэ цэвэр кэчбэт, мүкш мунбимат, му пышат ак бивирты.. Эдэмьн йангыштыжы куда шанымаш улы гынь, тйдём сойток гымат ак сусуанды, Пэтёрёнаг тэхэнь шанымашыжы улы..

Пэтёр. Бидьрэмаш.. Коты дон икток. Пүэргби тэнэ кэнвазэш гынь, лүлэгбжэт шалана ылы.. Котым хоты кыцэ күшыц шу, со йал вак шагалэш.. Бидьрэмашэт тэнэок.. Колышашок ылы, бш колы вэт.. Колашыжы кола ылы да, кэлтымаш учтылы кэрдб: льякэрцым канда, вэршблбим канда, сотона.. Ма ияжб тйдём тиш шырэн толын. Колэн ылгэцб кызыт шанашат укэ ылы. Кызбт тэвэ манвар шытыр.. Ондыри ак тол гынь, шытыржат акли ылы.. Тйдбгбц молы иктат мбньбн йэлаэм ак палэп..

Пэтёр пинчак кышангышты сирмаш канвэртбм лыктэшат икмагал турэшбжы лыдын шынзэ:

— Кэрэмэт Ондырин лувлэжэт шүн пйтэнбт, машанэм ылы, а ти кэлтымаш эчэат блэ ылыныш. Изи Пэтёрлэн сирмашым сирэн. Пэтёр блэ манын шана.. Блэ ылт! Пэтёрбн лувлэжэт шүн пйтэнбт. Пэтёржб агыл, ватбжэт тагынамок кавэрэн. Изи Пэтёр вэрэш вэс кужы, кыжтб Пэтёр кодын.. Мбньжбн поп пумы лымжб Пэтёр агыл да, Йэпсэ да, вэрэмэжб годым авэм вашталтэн мыштэн, Пэтёрбм бштэн. Рэволюцигбц вара Йэпсэм ам сирькты.. (Шанэн шынзэ). Ондыри чэльньбкбш блэш толнэжб: хоты оролэш йарэм, манэш.. Толмашэшбжы шужб кбрбн кайэм ылы.. Йужынам кбртнб корны шалана маныт, Ондыри шбцмб вагонжок кбрбн кэйэм ылы.. (Эчэ шчнэн шынзэ). Ну, толжы.. Толын мам бштэ? Тбды толмэшкб мбнь пашам төрлэм. Орözэ толэш гынь, мбнь Клавйэм тбнэмок шбндэн колтэм.. Вара Клавйэм кычэл моок. Клавйэм акли гынь, вара ти чэльньбк нбнбн лиэш: тэнэ луаткок и анчэн вбц пай шукэмдымбк, иктат кычэл ак кэрд.. Договор пумагажым

Пэтёр сагажок янгэн тама: Пэтёр ватб колымыкы, манвары кычэлбнэм вэт, нгыгыштат укэ.. Копийжб бшкэ кышангыштэмоок.. (Пэтёр кышангышты вэс пумагам лыктэш). Ти пумага паштэк, ти чэльньбкбм Клавйэлан пуаш кэлэш.. Эчэ кандакш иэш арэнды оксам чбдбнжок 300 танам тўлымблэ.. (Пэтёр пумагавлэжбм икараш кычэнат пинчак кышангышкыжб пиштбмбжблэ йлбк, стбл лбвбк кэнваза, тбдбм тидб ак цаклы). Ну, Пэтёр! Бшэтбм пингбдбн кычы: укэ гынь, тэнэш годын йамат.

Пэтёр. (Амаш амасам пачэш).— Кбрик, Клавйэ, лэктэ!

II ЛАКМАШ

Кбрик дон Клавйэ лэктбт.

Пэтёр. Тагачы мум ана анчы. Мбнь Йакон чэльньбкбшкб кэн толам. Марфа толэш гынь, бнгбж погаш кэжб.. Кбрик, тбнь, мум шбрэн пбтэрмбкэт, ик пэцкэ пуйрым шукты: иктэ лу кбрвэнэ мум лыгэн колты..

Кбрик. Йара..

Пэтёр. Иван толэш гынь, омшаньик амасам төрлбжб. Мүкшбжбм иргодым анчална.. (Клавйэлан). Тбньят соок такэш ит ки: бнгбж погаш кэ. Так изиш кэнвацмы вблэцбнок, тивэрбкб нэчкбшлэнэн кишаш агыл, пайарны бдброк ат вл вэт.. (Пэтёр, вортагбц лэктбн кээ).

III ЛАКМАШ

Кбрик. Кэлтымашэт кэш! Сбндэ ончалтышыжок пуры агыл.. Анчалэш гынь, тбньбм качкын колтымлаок чучэш. Пбтэри пишок лүдтэлам ылы, бндэ тум вуйбц кэнвацмгбц вара, со шэклэвэн каштам. Тбньбм нэлбн колтышашлаок чучэш. Тум вуйышкыжат тбньбм валэн вацшы маньнок кузыктэн вэкат? Колэток машанышымат, йара эчэ, тагыцэ төрлбнбшбц. Брвэзб кбп-кыл цаткыды..

Клавйэ. Тбнь тэнэ йажон анчыделат ылгэцб, колэмат ылы. Тбнь льякэрцб шудым шолтэн йүктбшбц, монгырэшэм шбрбшбц..

Кбрик. Льякэрцб шудыжы тэ палшыш, тэ укэ. Тэвэ Митри Иваныч кандымы льякэрцбжб йаралэш толыы.

Пушангы вуйышты „бу-у-н-н!“ шак-
тэн потьэмши чонгэштэ. Клавйэ трук лу-
дын, кидшы доно лицажым муда.

Клавйэ. Ай, потьэмши!..

Корик. Ит лүд, бидьрэм: потьэмши
эдэм агыла, нвимат ак бшты.

Клаийэ кидшым лицажыгыц нэлэш,
гзиш ивниа попыдэок шьнпэ. Варэ та-
маа ашындыра.

Клавйэ. Тьотыи, мбынь тьилат омы-
нэм эчэ шайыштэлэм вэт... Тум вуй-
гыц кэнвадмэмгыц а зыц омыным
ужынам ылыы: тьиням ыгыршывлэм
оролымэм годым, амалэн кэнэм ылыы
вэт. Эх, тьиням вэт омыныштэм вуйта
мүкш лин шьнзэйнэм. Мүкшвлэ дон
икараш мырэн-мырэн пэлэдыш вуй-
гыц пэлэдыш вуйыш чонгэштэвлэш,
мүм погаш тьиняльым. Пиш чонгэштэ-
льиня ылыы, тагышэц мүкш качшы
потьэмши „бу-у-н-н“ шактэн толын
шо. Мүкшвлэ чонгэштэн-чонгэштэн
кэн пьтэвьи. Мбынь вэлэ вэрэшэмок
шалгэн киэн кодым. Лүдмэм дон тар-
ьанэнэл шьм кэрт, потьэмши валэн
мбыньым рсалтэн нэльыи. Понгыжалт
кэшым гынь, Пэтьыр кугузам үпэм
брьэ.

Корик. Лачок, Пэтьыр тьиням мүкш
качшы потьэмшилаок кайы. Тьинямок
тьиньбим нэлэин колта машанышым..

Клавйэ. Тьотыи, иктэ вэрэ эдэм
мүкш сэмбнь бьлэшыи улы вэл?

Корик. Кыцэ?

Клавйэ. Мүкш сэмбнь икышын пэ-
шэ бштыи бь?

Корик. Ам пэлы.. Аньбат иктэ вэ-
рэ улы гынь вэлэ. Мбынь кьзыт со
шьргьы лошты, чэльньквлэштэ,
ьлэн каштам... Халык лошкы чьдэи
лэктэйнэм... Пэрви шуку кашталтын,
шуку ужалтын...

Клавйэ. Мбынь шьргьыгыц пасна
молым нвимат уштэлэм.

IV ЛАКМӘШ

Иван (толэш). Пуры кэчыи лижэ,
Корик бьзэ! Пэтьыр бьзэ толтэ ма?

Корик. Тьдыи ирокок толын... Тага-
чы тамалын пиш ойхырымыла кайэш.
Вэрэшэжэят шьнзэн ак кэрт. Кь-
зыт Йакон чэльнькькыш кэш.

Иван. Мүкшбьжым кынам анчэнэ?

Корик. Мүкшбим иргодым анчэнэ,
маньы. Иван толэш гынь, омшаньык
амасам тьрлэжыи, маньы.

Иван. Эчэ иргодым! Иргодым
мбыньын шуды авартышашэм улы.

Лучи мүкшбьжымат отказэн кодэн
кэиш вэлэ, айда тэмжы! Кок улыа
мүкш гишан, каньж гач тиштэ Пэ-
тьыр кугузалан ровотайаш акли.

Корик. Бшкэ шьнзэт. Пэтьырбим
шьдэштэрэн анчок, бьлэшьиньэкок нэ-
лэш.

Иван. Пушашэм укэ ылгэцэи, амат
тумайал ылыы. Нужда донок акли.
Таварэт кышты?

Корик. Тэвэш тавар (пуа).

Иван. Тьрлэн кодышаш.. Тэмжы!..
(кэ).

V ЛАКМӘШ

Тьпракым сакэн, кидэшыжы изи тавар-
ым нэлэин Йэгсэ толэш.

Йэгсэ. Кытырымашта махань вара?

Корик. Бьлэнэ...

Йэгсэ. Хожа укэ ма?

Корик. Хожа Йакон чэльнькькыш
кэш.

Йэгсэ. Вьдэт улы? Йүмэм пиш
шоэш.

Корик. Аньбат чэиым шолтэнэ?

Йэгсэ. Тэхэнь шокшы игэчышты
чэи йүмэ ак шо, вьдэим пуай.

Корик. Клавйэ, ак карча вьдэим
намал лыкай. (Клавйэ амашыш
пыра).

VI ЛАКМӘШ

Йэгсэ. Мүм изиш кузышта сэй?

Корик. Кыцэ маншаш? Иктэ ньл-
лы пуд лэктэин сэй.

Йэгсэ. Тэнэ гынь Пэтьыр кугуза
оксам йакон опта.

VII ЛАКМӘШ

Клавйэ ак карка вьдэим цецок лыктэш.
Йэгсэ канэн-канэн ижы йуэш.

Клавйэ. Тьотыи, бьнбж погаш кэиэм?

Корик. Мьндьркок ит кэ: сидзэт
эчэ укэ.

Клавйэ. Мьндьркок ам кэ, тиштэ-
кэнок вэлэ каштам. (Амашыш пьрэн
кырышым нэлэин лэктэш, шьргьыи
кэ).

VIII ЛАКМӘШ

**Йэгсэ (охыр каркам Кориклэн
пуа).** Тау, вьдэт пиш йонгата.

Корик. Шолшы вьт.

Йэгсэ. Хожаэт кынам толэш? Тьдыи
мьлэнэм кэлэш ылыы: йадышт сирь-
шаш улы.

Көрик. Изиш вычалал, аһыт толын шоэш: эдемжы йыла толшы ылат.

Йәпсә. Изиш вычалаш гынь вәлә? Вәс чәльнәйкыш кәшәшәм ылы...

Көрик. Мыньһынәт эчә изиш мұ йоктаршашәм ыды... Аһыт мұм качкат?

Йәпсә. Агым, кызыт качмы ак шо-Йакушин чәльнәйкыш качкын толым. Тавакым тәвә шывшылам...

Көрик (амашыш пыра). Ышкә пәләт.

IX ЛӘКМӘШ

Йәпсә писты лывак стәл сага тәнгәләш шынзәш. Кышангышшы тавак мәләкым лыктәш... Спичкә короплажым улык ваза. Йәпсә короляла нәләш пүгырнә. Стәл лывалны пумагавлам ужәш... нәләш.. анча. Пумагавлам лыдәш. Сирмәш канверт ылан сирәм:

*Марийская область,
Семеусатская волость,
Деревня Шапкиялы,
получить
пасечнику Петру Самсонову.*

Йәпсә сирмәшым лыктәшәт, лыдәш:

„Пәтёр тәг! Маньар сирмәшым колтәнам, икәнәкәт шың колты манмыгың лач вырсыш кәйәм, манын сирәмәтгым вәлә получайәнәм... Аһыт вырсәш коләнәт гынь вәлә?... Тәнгә гынь, то-нәт иктә эдем улы сәй. Коләнәт манын сирән колтат ылы сәй. Бидә Клавйә бидыратәт, мыньһын кума биды-рәм, кого лын сәй. Мынь кәмәм го-дымок пийш пәйсә бидыры ылы. Мар-лан пуашат йара вәкәт... Аһыт пу-әнәт колтәнәт? Пүтәлат гынь, мынь мимәшкәм ит пу...

Мынь бидә инвалидыш ләктынәм, изиш пәнсим плучайәм. Пәрвишләок йшкәтәм вәлә йләм: сәмнәя войаш пәләшым шым мо. Сәдбәндок тынь-докәт йләш минәм. Чәльнәйкыштәт ороләш йарәм. Иктә кок-кым әр-нәштәй ләктәм. Кызытәш цәвәр. Сәмнәятләй шәлә! Клавйәлан подар-кам нәләй миәм. Михәләй Ондыри.

Москва хала. 1926 и, июльын 2-шы.

Йәпсә шәнән шынзә.

X ЛӘКМӘШ

Көрик (амасам пачын йәдәи). Аһыт пуйырым йуәт? Эчә изиш пәс-пәйыдәрәк дә йуәшыжы миәш.

Йәпсә. А? Ма? Пуйыры, манат? Аккәл...

Көрик. Аккәл гынь, йшкә пәләт... (Амасам чүчәш)

XI ЛӘКМӘШ

Йәпсә вәс пумагажым шәргәләшәт, лыдәш.

копия

Договор

1914 года, июля 25 дня. Мы, нижеподписавшиеся крестьяне Казанской губернии, Царевококшайского уезда, Семеусатской волости, деревни Шапкиялы Петр Самсонов с одной стороны и Евсевий Самсонов с другой стороны, заключили настоящий договор в том, что я Петр Самсонов уезжая на войну, сдаю Евсею Самсонову свою пасеку, находящуюся в казенном лесу Артакского лесничества в квартале №8, состоящую из 20 ульев с пчелами, ветхой избы в аренду впредь до моего возвращения со службы, а в случае, если я не вернусь, до совершеннолетия моей дочери Клавдии или до ее замужества, а я, Евсевий Самсонов обязуюсь платить семье Петра Самсонова арендную плату по одному рублю с каждого улья ежегодно, причем долги Петра Самсонова в размере сорока трех рублей, которые он имеет уплатить мне, погашаются в течение первых трех лет равными частями, т.-е. по 14-ти рублей в год. По возвращении Петра Самсонова со службы, а в случае, если он погибнет на войне, по достижении его дочерью Клавдией совершеннолетия или по выходе ею замуж, обязуюсь возвратить пасеку ее законному владельцу — Петру Самсонову или его дочери Клавдии.

В чем и подписуемся:

*Петр Самсонов
Евсевий Самсонов*

Настоящий договор удостоверяет Семеусатское Волостное Правление, Царевококшайского уезда, Казанской губернии

Волостной старшина *Аракашкин.*

Волостной писарь *Окснащев.*

С подлинным верно:

Пом. Вол. Старшины *Покшалов.*

1914 г. Июля 25 дня.

Йәпсә сирмәшгә, догсворгә тапнакыш-кыжы пиштә, вара шанән шынзә.

Йәпсә. Ма вара? Чәльнбык хозан лымжы лачок Пәтбир Самсонов... Клавйәжәт бидыржок ма вара?.. Бидыржы гынь, малын тәнгә урда? Пытәриш вәтән бидыр гынь вәлә?.. Тидым пәлән нәләш кәләш. (*Кынь биләшәт амашышкы кәй. Амасам пачаи тәйнәлмәжы годым ворота вәс монырышты ваштылмы йук, лыгы-лыгы-лыгы* шакта. *Йәпсә сәрнәл шагаләш*).

XII ЛӘКМӘШ

Ваштыл-ваштыл бидырвлә толыт: кыдыжы кырышым сәкәнәйт, кыдыжы вәдйрәм нәләнәйт. Анцычок Марфа толәш, Йәпсәм ужәшәт, төрөк сәгырәләш:

— Эй матрос — товар тош! Тывә, изи купдон шырәтәтм роат!.. (*Бидырвлә амаш анзык миән шагалыт*).

Йәпсә. Ә тә, бидыр-кбидырвлә, мам каштыда?

Хырәш бидыр. Бингыж погаш толына.

Йәпсә. Бильәтдә улы?

Ош бидыр. Тынъ пу, вара лиәш.

Йәпсә. А, тәжы мам пуәдә?

Ош бидыр. Мә иктәмам пуәнә.

Хырәш бидыр. Әх, кә Марйа, со аккәлым попәдәйләт. (*Марфалан*). Марфа, йүмәм пиш шоәш, вәдтә кышты?

Марфа. Кандәм. (*Амашыш пыра*).

XIII ЛӘКМӘШ

Ош бидыр. Матрос, вәтәт парәмбін?

Йәпсә. Тыды биндә совсәмск төрләнәш. Рокрыш пырымыжланат әрнәә әртбш.

Ош бидыр. Тәнгә гынь, бшкәок марлаң минәм ылы да, лымәтшым вәлә ам пәлы.

Йәпсә. Лымәмжы — Йәпсә...

Ош бидыр (*лыыр-лыыр-лыыр ваштыләш*). Тәнгә гынь, тәйләнәт марлан ам кә.

Йәпсә. Малын?

XIV ЛӘКМӘШ

Марфа амашгыц ик вәдйрә вәдым дчкәш.

Ош бидыр. Лымәт йажо агыл.

Марфа. Күн лымжы йажо агыл?

Ош бидыр. Тәвәш матросәтбн. Мынь тидылән марлан кәнәм ылы да, лымжы йажо агыл

Марфа. Малын йажо агыл? Лымжы кыцә?..

Ош бидыр. Лымжы — Йәпсә... Йәпсә вәтәт лимәшкәм, тьфу! Лучи тәнгәок бәләм... (*Вәд каркам нәләш*).

Бидырвлә ваштылыт.

Марфа. Ма, Йәпсә ак йары ма? Мәмнән атынәт поп пумы лымжы — Йәпсә...

Йәпсә (*өрәш, Марфа докырак миә*). Кыцә?.. Йәпсә?..

Марфа. Ма, ак йары ма? Магыц лүдбц?

Йәпсә. Йара... Укә... Нымат укә... (*өрдәшкбрак кән шагаләш, тамам шанән шала*).

Хырәш бидыр (*ош бидыр кидгыц каркам шывшын нәләш*). Ситә! Ци-лә вәдбым йүн пытәрәт!

Бидырвлә ваштыл-ваштыл вәдбым йут. Икыжәк ыктыштым шәкәдәйләт, вәдбым виләт.

Хырәш бидыр. Шәргәкән вәдбым идә вилә: намалашыжы укә ылыда, вилән шалгәдә.

Ош бидыр. Ик намалтышыжым бшкәок кандән пуәм.

Хырәш бидыр. Әх, Йәпсә вәтәт, тиштә агыл, тонәтшәт ат намал вәк Йәпсәлән кәйәт гынь, омәтбым понгы-жалтара.

Бидырвлә ваштылыт.

Хырәш бидыр Бидырвлә, йүн тәмбндә гынь, әлдә, бингыж погаш кәнә: тәвә кәчбвәдәт шукәш агыл шоәш.

Марфа. Тырхалда изиш, аһәт, мыньәт миәм. (*Амаш амасам пачәш*) Кугуза, атьәмдон Клавйә кыш кәнәйт?

XV ЛӘКМӘШ

Көрик (*амасагыц вуйжым лыктәш*).

Атьәтшәт Йакон чәльнбыкыш кәш. Тагачы мукшым ана анчы маньы. Марфа толәш гынь, бингыж погаш кәжы, маньы... Клавйәжы пичы вәс монгырыш бингыж погаш кәш тама...

Марфа. Тәнгә гынь, мыньәт кәйәм.

(Көрик амасаи чүчәш).

XVI ЛӘКМӘШ

Ош бидыр. Йәпсә, бингыж вәрбым анчыкты, вара лымәт худа ам ман, марлан миәм.

Йәпсә. А? Ма? Тагачы ам йәрсәй, пәшә улы...

Ош Үдйр. У-у, мөмөт! Тәхән кайышәтдон иктә шонгы папам нәләт гынь вәлә?

Хыраш Үдйр. Тә хоть мам бшты-дә, мбнь кәйәм.

Үдйрвлә. Мәәт ана код...

Үдйрвлә шйргыш кәәг. Кәмбшты го-дым попат, ваштылыт, мыралтат. Марфа-ат кырышыжым нәләшәй, паштәкышты кәә.

XVII ЛӘКМӘШ

Йәпсә (*пистәй ләйвәк миэн шбн-зәш, шана*). Тәвә кыцә ылыныш... Бндәжб ыгылышышым... Ти чәльнбк Клавйән ылын. Пәтйр кугуза арәндйш нәлмб чәльнбкклән хоза лив ылыныш. Ләймән ләйм тәрәш толын. Клавйә атьәжб-әвәжбгыц изи кодын вәкәт? Нымат ак пәлә. (*Шана*). Ну, Йәпсә, Йәпсә кугузам кормәшты! Пәтйргыц Пәтйр әмәлдон нәлбн. Йәпсә Йәпсәгыц закон шотдон нәләш. Йәпсә такәшок кым и унтәрофицә-рйшты каштә вәт... Йөнбм моәш. Клавйәм марлан нәләм гынь, чәльнбк мбньбн лиәш. Махань йымы ти пума-гавләм валтән пуш вәл? Пәтйр кугуза, — тә Йәпсә мараш вәрәш-тәш?—кыцә йамдән шуән? Ти пума-галан Пәтйр пәл чәльнбкшым йук лыктәок пуа ылы сәй? Циләжб-мәк нәләш лимб годым пәлбжылә кыцә лиәш? Клавйә гынь мбнь кид-бшкәм вәрәштшбй, вара мбнь шотым моам... Клавйә мбндйркәк кәтә сәй, кбчәл анчычаш.. Пәгыкалышаш... Алталкалышаш... (*шбйргыш кәә*).

XVIII ЛӘКМӘШ

Клавйә шйргыгыц, вәс монгыргыц толәш, кырышыжым пистәй укшәш сәкә, тәнгә-ләш шбнзәшәт, тамам шанән шбнзә. Шйргышты Үдйрвлә мырат:

Сады пичәш пәләдәш,
Кловой вуйан пәләдйш.
Кловой пуйан пәләдйш,
Кошкән ак ли машаншыц.
Бдбә кушкын шагальыцат,
Вәтб ам ли машаншыц.
Сады пичәш пәләдәш
Розывый вуйан пәләдйш.
Розывый вуйан пәләдйш,
Кошкән ак ли машаншыц.
Брвзәй кушкын шагальыцат,
Мары ам ли машаншыц.

Атьәт тоншәт монталтәш,
Прәнбк качмәт монталтәш.
Авәт тоншәт монталтәш,
Кәнән кушмәт монталтәш.

XIX ЛӘКМӘШ

Көрик (*амашкбйү ләктәш*). Ма йук лыктәок шбнзәт, Үдйрәм?

Клавйә. Үдйрвләм шанән шбнзәм. Махань вәсәлә ылыт: попат, вашты-лыт, мырат... Мбнь торцәмок әртән кәвб... Бш ужәп... Мбнь шалдыра, кужы бнбж панды лош шблбн ко-дым.

Көрик. Тырхал изиш. Парәммбкәт вара тбньәт мыралтәт...

Клавйә. Тәнгә мадын ваштылым мбнь икәнәкәт ам уж.

Көрик. Ит ойхыры, Үдйрәм, Ми-три Иваныч палша. Качмәтәт бндә шон вәт?.. Ләмнә изиш кодын, кә-кач. Мбнь тәнгәчб погы вәрбм ужы-нам ылы, понглан кән толам.

Клавйә. Кән каштын тол. Мбнь бндә тагачы нгыгышкәт ам кә.

Көрик кырышым нәләшәт, шйргыш кәә.

XX ЛӘКМӘШ

Клавйә. Көрик тьотбйәм Митри Иваныч палша, манәш. Әх, Митбу, малын мбньжым тәрләтшбшц вәл?..

Коләнәм ылгәшбй, лучи нымма ойхат укә ылы... Кбзбйт йәнгәм тылла йы-ла... Ик вәцбнжб Пәтйр кугузам ор-ландара, вәс вәцбнжб тамалан әньәт Митри Иванчыш шанәм. Ак тол мо-лы гынь, пиш вычымыла; толмыкыжы пәләштәшәт важымыла!.. Малын вәл Митри Иваныч мбньжым жәләйә? (*Изиш погыдәк шбнзә*). Малын шү-мәм тәнгәлә шбрән шиәш?.. (*Шүм-жбм кыча*). Әх икәнәк Митбум тә-нә шүм вәләнәм әлтәлшәш ылы... Ой йымы, мам тәнгә попән шбнзәм? Мбнь ганвәм тылыкым кү вара әлтә-лә?.. Хоть кыш сәрнәл, хоть мам бшты, тылык ылымжәк нгыгынамат ышкбц ак ләк. (*Ойхырән мыра*).

Салыдым сәрйшкәт мән шагальмат,
Мола нымат әшәш бш вац,
Атьәм укәжәк әшәш вазы...
Тбрәгдбм әнәшкәт миэн шагальмаг,
Мола нымат әшәш бш вац
Авәм укәжәк әшәш вазы..

XXI ЛӘКМӘШ

Пичб гач ванчән Клавйә шайыкы Ми-тбу толын шагәләш, Клавйә тбдым ак цаклы, түрәшбжб мыра:

Кырык сирышкэт ләктән шагальмат,
Молы нымат ашәш бш вац,

Бидир тәнгәм укәжок ашәш вазы,
Кырык лывакәт валән шагальмат.

Молы нымат ашәш бш вац,
Млояц тәнгәм укәжок ашәш вазы...

Митьу. Малың тәнгә ойхырәт, Клавйә?

Клавйә. (лүдбн шайыкыжы анчал колл а) Ой!

Митьу. Ит лүт... Мырәт пиш йәнгәм тәрвәтбш сәдбндон йбвбйрток шайылнәт колышт шалгышым.. Анзыкыжым бндә тәнгә ит мыры. Мбнь тбләнәт со пурым шанәм... Мбнь тбньбн пуры тәнгәт ылам. (пичәлжбм пистбй сага шалтаат, Клавйә сага шбнзәш) Бшкәтәток ылат ма?

Клавйә. Бшкәтәток.

Митьу. Тәнгә гбнь, пиш йара... Икәнә йәнг вәшт шайыштына. Молнам со йәл әптбртәт... Клавйә, тбнь кұ ылат, малың тиштбй бләт, мынь эчә тбньбм пыт ам пәлбй...

Клавйә. Тылык икшбвбй ылам: әтбәмгбц вбц йәш кодынам, әвәмгбц лу йәш... Атбәм вырсәш колән, әвәм тырфдон...

Митьу. Роднәвләәтшбй моло, томаәтшбй нымаханәт укә кыцә?

Клавйә. Суртнам выжаләнбт, пәкунәш пузәнбт... Бшкә сәмнбә әдәмнәжбй укәәт. Пәтбйр кугузамдон бләм...

Митьу. Кынамшән тәнгә бләт?

Клавйә. Әвәм ксымы годшән со Пәтбйр кугузамдон бләм. Бндә иктә кым и лиә ц соок тиштбй бләм, сслаш викок митәлам манаш лиәш.

Митьу. Кым и?! Кым и соок шбйргбцтбй бләт? Со тиштбй кыцә блән тырхымыла вара?

Клавйә. Блбдә мам бштәт вара? Көрик тьотбямдон бләнә...

Митьу. Тбдбй хоть шонгы... Тбнь ганәг сәмбйрбк бдбйрләнжбй тиштбй блбмлә агыл

Клавйә. Бләт, кыш кәйәт?

Митьу. Клавйә, мбнь тбньбм тишәц вәс вәрә нәнгәнем.. Мбнь нәнгәмәшкәм кәйәт?

Клавйә. Кәйәм. (Мәгрә)

Митьу. Малың мәгбйрәт?

Клавйә. Шайәшәт оңәшәм күпләнән толы

Митьу (Клавйәм вуйжыбц нбйәлтә). Ит мәгбйрбй. Шукәш агыл, ик әрнбәм кыцә тбньбәт тырхы, вара ти-

шәдбн карагат... Клавйә, тәвә мам мбнь тбньбйцәт йәтнәм: хозәәт тбләнәт пәшәтәрбм кыцә тұлә? Көрик кугузажы маньарым нәләш?

Клавйә. Пәшәдәр эчә! Мбшкбйрәт тәмәш гбньбәт пиш йара дә, тбдбйжәт эчә кукшы лаштыкбйцәт чбдбй вәрәштәш.

Митьу. Тә тиштәкән качмыла ровотәйән бләдә? Кымур пәшәдәрбмәт ада нәл?

Клавйә. Укә... Пукшымыжланат со вырса: пуста логәрвләм такәш пукшән урдәм, манәш.

Митьу. Клавйә, профсойуз, маным колынат?

Клавйә. Укә. Тәхәнжбм тагышак колат.

XXII ЛӘКМӘШ

Йәпсә толәш, Клавйә дон Митьу йбгбрә шбнзәбмәм ужәш дә, пушәнә шайылан шагаләш, Митьу дон Клавйә тбдбм ак ужәп.

Йәпсә. Эчә, тиштбй иктбй мбнь гбцәм анцыц пыраш цаца... Тәнгә ак йары... Тырхал эчә.. Күлән тос?. Ти чәльнбйк сойток мбньбн кидбйшкәм тырфшашлык.

Митьу. Ну, Клавйә, тагачы мбнь шукы тиштбй шалгән ам кәрт: иргодым Цәрләш кәш кәләш. Школ пәшәдон үжбктәт. Пиш бнәм кә ылнәжбй дә, ак ли... Әрнбәштбй сәрнән толам. Вара вәс рушәрнбән тбньбм нәнгәйәм. Ма улы пурлык постоләтшбй мбшкәвәк погыкалән йәмдблбй.

Клавйә. Цәрләштбйжбй шукы бләт?

Митьу. Пәшәәм пбтәрәм дә толам вәлә. Ит ойхыры, цәвәр кот. (Митьу кәй. Клавйә сбнзәжбйдон, Митьун аражы йәммәш анчән ыжата.)

Йәпсә. Тагачәш мбләнәмәт кәш вәрәштәш. Тагачәш ситә, тагачы бндә пиш шукым пәлбшбм. Бндә йажоракын вуй йбйр шаналташ вәрәштәш. Шүдбй ульа мүкш... Кәшәш: ти бдбйр дон тагачы сойток ныма йбнбмәт моаш ак ли.. Ужат, кыцә шылән шагалын.. Әх, ти кужы йалаш учитбйлбм, кыцә гбньбәт чиктәш кәлнәжбй. (Кәй).

XXIII ЛӘКМӘШ

Клавйә тбньләнәш шбнзәш, турәшбйжбшәнән шбнзә. Көрик тьотбә ик кырыш понгым канда.

Көрик. Эчәәт тәнгәк ошбнзәт, бдбйрәм?

Клавйэ (*кыргыз миэн Көрикым эл-тала*). Тьоты, Митьу... Митри Иванч арывашты... вэс рүшарыван нангэйем, манэш... Иргодым тьды Царләш кәй. Толмыкыжы вара мьнвьым... мамнам нангәй..

Көрик. Маньым вэт, Митри Иванч палша. Тьды йажо мары ылэш: йәл гань чывань агыл. Ти поньым шуктән, санзалтән арывашты качкын пьтәрәнә. Айда, мышкына..

(Көрик поньыжым намал амашыш пыра. Паштөкшө кырышыжым гәлән Клавйэ пыра).

XXIV ЛАКМӘШ

Изиш лимьк Пэтёр толэш. Лицәйжы шьдәмәт, өрмөмәт анчыкта. Писть ливәк мий, стөл йыр, стөл ливәлны анча, кышавыштыжы кычалэш.

Пэтёр. Укә... укә.. Тиштәкәнок анчән шьнзбьшым ач... Тишәкок ләктын вазын. Корныш ләктын вазаш кышәнәм цилә цаткыды ылыт. (*Әчә анчылтыкала, вара амашышкыла сьгьйрә*). Әй, ылыда ма?

XXV ЛАКМӘШ

Көрик амасам пачын енчалэш.

Пэтёр. Ти стөл гьләц, әль стөл лывәц пумагам нәлтәлдә?

Көрик. Махань пумагам? (*Амашыш ләктәш*).

Пэтёр. Пумага гань пумагам..

XXVI ЛАКМӘШ

Клавйэ амашгыц ләктәш.

Көрик. Мьнь ньмахань пумагамат ужтәлам.

Пэтёр (*Клавйэгыц йадәш*). Әньәт тьнь пәлбьнәт?

Клавйэ. Мам?

Пэтёр. Пумагам: иктыжы пәдәтән, вэсбьжы камвөртбьшты...

Клавйэ. Ньмахань пумагамат ужтәлам.

Пэтёр. Иктәт тиш бш толәц?

Көрик. Бьдьрвлә толын кәвбь.. Әчә матрос толын шьнзбьш..

Пэтёр. Матрос! А тәжбь мам бштәндә? А?.. Ньма анчашат ада йары.. Мьнь тәмдән ыштам пыртәм. (*Көриклән*). Тьньжы шонгы пи, ньма анчалашат ат йары, пуста логәр! (*Көрикым шәлән-шәлән колта*).

Клавйэ. Ай!

Пэтёр. Тьньжы мам тькәлтөк мәгрән шалгәт? Анчышаш годым амалән киәнәт сәй? Ом тьуа!

Пэтёр Клавйәмәт шәлән колта. Клавйэ улбк вәлән шьнзәш. Көрик Пэтёр кидәш кәчәлтәш.

Көрик. Шушырым пуштнәт ма?

Пэтёр Көрикым шькәл колта, Көрик вәлән шьнзәш.

Пэтёр. Пуста логәр цуца, ньмаланат ада йары..

Көрик (*көиньбьләш*) Пуста логәр ылына гьнь, кат рошотым: тагачок кәнә.

Пэтёр. Әчә тьләнәт рошот?! Качкын кимәтлән оксам нәлнәт? Магань пәшәм ашындарән бштьшьц? Рошот... Ләк... Цәдәш тишәц кә! Ик цәшбьмәт ит бьлбь. Тишәц аньәш тәкәш пукшән урдышашәм укә!..

Көрик. Поктыдөк кәнә... әл. Клавйэ.

Пэтёр. Клавйэ тьрбьшты тьнвьн йәләәт укә! Клавйән пәкуншыкшы мьнь бшкә ылым. Тьнвьм шагалтыдәлыт. Кә тишәцбьн! Мьләнәм тьнь ат кә!..

Клавйэ. Тьоты, мьнвьым кодән ит кә. Мьньәт сагаәт кәйәм

Пэтёр Клавйәм кидгыцшө кычзат, амашышкы пырта.

Пэтёр. Ак кәләшок мәгьрән ит шалгы! Пәшәәт укә ма? Вадат лиәш тәвә, качкаш шолтышаш!..

XXVII ЛАКМӘШ

Пэтёр (*Көриклән*). Тьнвьжы әчә мам вычәт? Шан лыкмым вычәт ма? Икәнәк мам попәнәм, тьдөк лиәш, шамакәм ам рашталты. Кә ма ньнама гьнь, кә!

Көрик. Ит покты, ит покты, тьтәок кәйәм... (*Амашыш пыра*).

XXVIII ЛАКМӘШ

Пэтёр (*төнбьләш шьнзәш*). Бьдьрвлә нәлбьнөт вәл, матрос нәлбьн вәл? Матросдон попән анчаш кәләш... Өрөзөжәт тама йбьлә ак тол? Толгәцбьжы выжатән колтынәм ылы. Вара тумайшаш укә ылы. Тамахань бьлбьмәш толын, ньгыцәәт бьлән мышташ акли.

XXIX ЛАКМӘШ

Иван (*толын шагаләш*). Пэтёр бьзә, омшаньык амасәтбьм тьрлбьшым... Кән анчы!..

Пэтёр. Йара, вара анчәм. (*Иван амашыш пыра*).

XXX ЛАКМАШ

Көрик (котомкам сәкән амашиңиү ләктәш, Пәтәйдок мий). Ну, Пәтәйр, нуры кымыләтлән тау! Пумагаэт ағыл, иктә гәһәк вуйәтшәт йамжы! Шудаләмәм шожы!..

Кәрәм.

К Y M Ш Y К Y Д Э Ж

Ты вәроу.

I ЛАКМАШ

Клавйэ (ульәвлә лошты каштәш). Тагачы тиштә остатка кәчбим биләм... Тишәң пақыжы тиштә кашташ укә.. Цәвәр, изи мукшвләәм!.. Мбһһәт тәләндә билбшбш әдәмвлә докы кәнәм ылы да, бһндә укә: ик әдәм тәрвән шүмәм пижы... Бһндә тәйдә кыш һәһә, тәш кәйәм...

Ик әрһә вәлә Митьюм уштәләм, ик иләок чучәш. Тамалын со тәйдим шанән каштам. Йыдшы-кәчбжы ыш гыңцәмәт ак кә. Тәйдим шанаш тәһәләмәт Көрик тьотәһмәт мөндәм... Көрик тьотәмжы гыһ, мбһһәт пиш жәләйә Тәйдим Пәтәйр кугуза поктән лыкты гыһәт, тәйдә мыһһәт отказән бш кә. „Митри Иванович толмәшкәй, тәһһәт ам отказы“,—манәш. Кбзбг тәйдә Йакон чәһһәккәштә билә гыһәт, со токәм толдаләш.

Әх, Митью, Митью, пиш пышкыды кымылан ылат бшкәлә: мбһһәт, тылык ылаң гыһәт, шотәш пиштәшбш. Сәдһһәт мбһһәт цилә йәһәт тәһ тәрвәнәт пижы. Бһндә тәһ кыш һәһәт, тәш кәйәм, тәһ мам шүдәт, тәйдим бштәм... (изиш шанән шала, эчә попа). Кәчбәләт шөәш вәлә, Пәтәйр кугузамат йәлә толын шөәш сәй, Митью эчәт ак тол... Цәрлә гыңцбһжы тәһәчок толшаш ылы. Мәһһәт тәһә шуку билә вәл?

II ЛАКМАШ

Йәпсә (толәш). Бһндә Митри Ивановичдә һытә манһәры вычәт гыһәт, тәһ докәт ак тол.

Клавйэ (Йәпсә вәк трүк аңчал шбһдә). Мәһһәт ак тол?

Йәпсә. Вәтәжы ак колты.

Клавйэ. Маһһәт вәтәжы?

Йәпсә. Цәрләгың кандән.. тәштәкән тәһ такәш әрһә билә маһһәт ма?

Пәтәйр (тәһгәштән кыһһәләш, Көрикәт шәһә карәмжыңиү кыча, кутангыңшы чыһән ворта вәс монһәрыш лыктын колта). Кә, вәс кәһә сбһһәәшәмәт ит тәһһә!..

Клавйэ. Алталәт! Митью Цәрләш бәдәйр һәләш каштә. Школ пәшәдон каштын.

Йәпсә. Мәһһәт вәра мбһһәт алталәш шаһәләм?... Мбһһәт тәләт тәһжы вәлә попәм. Ат бһһәт гыһ, һә аңчы.

(Йәпсә Клавйәләһ фотокартычкы пүа. Клавйэ әрһә аңчы).

Йәпсә. Тәйдә кү? Пәләт сәй?

Клавйэ. Митью.

Йәпсә. А тәвә тәдәжы-вәтәжы. Йыгбәрә ижы шаһәһәт.

Клавйә кылгың картычкы үлбк кән вәзәш Клавйә йәһәт амашыш пәһәт кәйә...

III ЛАКМАШ

Йәпсә (картычкы үлбц һәләш, аңчы). А, Митри Ивановичы шыжаржы пиш йәжә, бшкәж ганһәк (картычкы тәһһәккәжы пиштә). Митри Иванович картычкы стәһәһәт пижыктән, мбһһәт тәшәң роалышымы пиш йәләһ ли... Бһндә Клавйә сәһһәрым пәһһәдон һәһәт ыһһәт ак кәрт. Мбһһәт тә һәжәң Клавйәт вәдән кәйәм.. Чәһһәк мбһһәт лиәш... Клавйә тагачәш кыдыр-мадыржымы пөгән йәһдәләһ сәй... Ну, Йәпсә тагачы кәчб тәләт пуйәһәт Митри Иванович цәркә-солаш пөгәһәт әртәрәш кән, вәдә йәктә ак тол. Көрикәт Пәтәйр вәсбктән колтән... Пәтәйржәт укә: солаш кән... Пумага кыһәһәт. Кү мбһһәт әптәртә? Ну, Йәпсә, «по солдатски» Клавйәт саләтә дә кбзбток тәшәң ыгы... Ну!

Йәпсә амаш амаһәт пәчәш. Ворота вәс вәһәт „тпру!“ маһһәт шакта, Йәпсә амаһәт әрһәккәк кән шаһәләш.

IV ЛАКМАШ

Онтон гыра. Йәпсә докы мий.

Онтон. Господину, винамат, товарищу обйәшику наше почтение...

Йәпсә. Здравствуйтә, господин кош-тан, винамат, товарищ сәкретарь.

Пәтёр йук: Тәвә тишәк вёрән-ләлнә, тиштә шуды пиш йажо.

Онтон. Ну, тавакәт улы? Кат шыв-шыл колтәнә!..
(Йәпсә тавакым лыктәш. Пәтёрәт, шыв-шывт).

V ЛӘКМӘШ

Пәтёр дон Өрөзө пырат. Өрөзө важын пандашак, вәш пылвуйан, торәш йалан мары).

Өрөзө. А, Пәтёр тос чэльньбикәт пиш йажо вәрбштә ылыныш...

Пәтёр. Йажо вәт, Өрөзө тос. (Онтон дон Йәпсә дөк мисәт). Пәтәр-лиок чайбым йүлдәлнә ма?

Онтон. Тәхәнъ шокшышты маханъ чай... Тәнь йуалгыракым йүктә!

Пәтёр. Йуалгы кәләш гынь, йуалгат улы... Кышты йүнә? Түнә, әль амашышты?

Онтон. Пуйыры свәжий воздухышты йажо...

Йәпсә. Пуйыры пышышкыжы мүкш-влә толаш ак тынәләп?

Өрөзө. Ик-кок мүкш пышкылым-жым тырхәт.

Пәтёр. (Амасам пачәш) Клавйә, ик вәдәрә пуйырым тәмән лык, ныл стопкам, пырлац санзалан поңым-нәлән ми. (Молывәлән). Әлдә пис-тә ләвәк, стәл лошкы шынзәбнә. (Цилән шынзәйт).

Ик мүкш Онтон йёр чонәштәлш Онтон кидшәйдон рәвәләш.

Пәтёр. Ит рәвәт, тырын шынзәт гынь, бшкәок кәә. (Онтон мүкшым кидшәйдон рәвәләш. Мүкш Өрөзөн нәрбш миән цәпийәт Өрөзөм нәржыгыц пышкыл колта).

Өрөзө Ой! (нәржым бштәш) Ой-ой!..

Онто: (Ваштыләш). Ик-кок мүкш пышкылым тырхаш лиәш, маньыцш, малын сасләт?

Өрөзө (тәврвйнцәш) Апчи!.. бшкәжә тамам рәвәт шынзәт.. апчи!.. Нәр пиш каршта вәт.. Апчи!..

(Цилән ваштылыт).

Онтон. Нәрәтшә бндә падкагыль-гань лиәш.

Өрөзө. Пуалашыжы... мөньбшн ак пуал... апчи!

VI ЛӘКМӘШ

Клавйә ик вәдрә пуйырым, стопкавләм кандән стәл вәк шәндә. Өрөзө нәржым бштән-бштән тәврвйнцәш. Пәтёр стопка йбдә пуйырым тәя. Клавйә амашыш кәә.

VII ЛӘКМӘШ

Пәтёр. Ну, роднявлә, тәләндә тау лижы!

Цилән. Шулыкан ли!

Өрөзө. Апчи!

Цилән йут. Пәтёр эчә тәя.

VIII ЛӘКМӘШ

Клавйә поңы дон киндәм канда, вара амаш анзык шынзәш.

Пәтёр Эчә иктәгыц йүн колтыда. (Йүт).

Өрөзө. А, пуйырәт пиш пингәдә!.. Апчи!

Пәтёр. Пингәдә гынь, эчә иктәгыц йушәш.

Йут. Йәпсә гәл стопкам вәлә йуәш.

Пәтёр. Укә, укә, тәнгә ак йары: рушлә пәтәрә мәш йүмблә.

Йәпсә. Пиш пингәдә.

Пәтёр. Пингәдә гынь, эчә иктәгыц йушәш. (Йүт).

Йәпсә (Клавйә докы миә). Мам ойхырән шынзәт? Тәхәнъ комуныст учитьбәл гишән ойхырәт? Лачок тәньбш марлан нәләш ылын машанәт ма? Тәдә тәньбш алталән вәлә вәт. Тәхәнъ кужы йалаш вәрц ойхыраш ак кәл.. Тәдәгы: йажо әдәмәт улы.. Тәньбш лачокшымок жәләйтә улы...

Клавйә. Мөнь ганьәм тылыкым кү жәләйә?

Йәпсә. Мөнь!

Клавйә (өрбш). Тәнь?

Йәпсә. Лачок! Тәнь ат бньәнә?..

Клавйә. Кәзәйт йактә мөньбш иктәт жәләйдәлит. (Амашыш пыра).

Йәпсә кидшым шәғәлә, вуйжым брәләш, Клавйә паштәк амашыш пыра. Клавйә амашгыц ләктән пөртәшкә кыргыжәш

IX ЛӘКМӘШ

Онтон. Бндә, Пәтёр бизә, ньимагыцәт лүдәш укә.. Роспискым полный бштәнәм.. Атьәм годшы старет пәцәтбш пиштышбш. Чэльньбкбш окса түлән нәлмәшәш бштбшбш.. Бндә тәньдонәт ньимахань чортат кәрмәшән ак кәрт.. Бндә мбләнәм лу уля мүкшбш ти гишән путә ат кәрт.

Пэтёр. Бидэ попымы сэмбёнъ бш-тэнэ..

Өрөзө (*когонок йүкшөи лин. Пэтёр дон Онтонын попымым ак ынылы, турэшбйжөи попа*). Пэтёр тэн, попымы сэмбёнъ ат бштёи гёнъ, мбёнъ вара курымэш шбёдэшкэм... Апчи! Ия нэр, эчэят цёйгёлтэш... Апчи!

Пэтёр. Матрос мотэ гёнъ, бидёрвлэ нэлбёнбт гёнъжб, тумайашат укэ ылнэжб.

Онтон. Матрос мам бштэ?

Пэтёр. Бшкэжб ныма бштэшат йөнбм ак мо. Ондери—кэрэмэт толэш. Тбдб йажб цилэ палэ.

Онтон. Палбжб вэлэ, тэнэш кодын документгёц пасна нымат бштэн ак кэрт. Матрос моэш гёнъ, трёнбгёцэт иктэ мам йадэш ылы вэт... Нымат йадтэ вэт?

Пэтёр. Укэ.

Онтон. Укэ гёнъ, укэ.. Тбнь, Пэтёр бизэ, матрос дон Ондыригёц ит лёт. Учйтбйлгёц тэвэ шёкланалаш кэлэш: тб кэрэмэт цилэ пыргэт каштэш.

Пэтёр. Тбдбжб мам пыргэдэш?

Онтон. Сэльсовэтбш пумагам пуэн.

Пэтёр. Магань пумагам?

Онтон (*кбшёнбгёцишб пумога лаштыкым лыктэш*). „Шапкийал кулак Самсон Пэтёр чельнёбкбштбжб сэмбёрбк тылык бдёр дон шонгы тьотьям пиш когон експлотыруйён бля. Нымахань пшадарбмат нинблэн ак тёлб. Сола совет тидбм тбшлэн нэлбн кулакым ствэт пумаш шагалтыжы...“ Тэвэш... Мамнан прёдсэдатыл тбньбн чельнёбкбшкэт рэвизим колтынэжб..

Пэтёр. Ах, махань кэрэмэт! Бидэ мам бштэш?

Онтон. Ит ойхыры, Пэтёр бизэ! Мбёнъ ылам гёнъ, тбнь блэт... Цилэ закон... тэвэ... мбёнбн тэвэш... тиштэкэнок .. (*лапажым анчылта*). Мбёнъ цилэ кэрдэм. Тидблэнэт йөнбм моам... Тэвэ анчы.. (*кбшёнжөи гёц пумагам лыктэш*). Оксам цилэ договор паштэк тёлбмэш бштэнэм. Тэрэбвлэдон пшэ договорымат йөнэштэрэнбм... Бидэ кым тблзбйлэн сграховкым тёлэт гёнъ, цилэ „по закону“ лиэш. Ти гишэн эчэ ик улям привайэт...

Пэтёр. Ну, вуйэт тбвьбн Онтон Сэргэйыч, лач миньистырынок...

Онтон. Вуйжы вуй дэ, эчэ пэгарат улы... Тэвэ тиштэкэн кидётбм пиштб дэ, цилэ „документывлэм“ кидбшкэт нэл.

Пэтёр. Тидбжб малын? Кидбшм малын пиштбмблэ? Тэнэок ак йары ма?

Онтон. Мблэнэм мукш выжалэн окса нэлмэтлэн роспискбм бштэнэ. Тблэнэт, ббнэ, кыцэ ббнбнбмблэ? Тбнь кбзбт пуаш лиэт дэ, варажы ат пу лиэш.

Өрөзө (*ынылыдэ*). Мбёнъ пуэм... Мбёнъ кэрдэм... Апчи!..

Пэтёр. Малын тэнэ попэт, Онтон? Йымыгёц лёт.

Онтон. Йымыланат ам ббнбнб, пумагалан вэлэ ббнбнэм. Тэвэ тблэнэт химичёски кырандаш. Тишэкэн кидётбм пиштб.

Пэтёр (*кырандашым нэлэш*). Ну, лач йёк ылат, Онтон! (*Кидбм пиштэ*). Йара ма?

Онтон (*Пэтёрлэн пумгавлэм пуа*). Тидбжб тблэнэт. Йажо вэрэш пиштб. Бидэ ит йамды... Бидэ пашэ пбтбм гишэн иктбгёц йуашат лиэш. (*Тэмэ*).

Пэтёр. Йушаш! (*Йёт*).

Онтон. Бидэ Клавйётбм выжалэн колтэнэ гёнъ, пшэнэ кашарга.

Өрөзө. А, Пэтёр тос, мблэнэм кэашат йара вэт? Вара попымэтшб кыцэ?

Пэтёр. Кыцэ попэнэм, тэнэок лиэш. Эй, Клавйэ, лэк!
Клавйэ лэктэш.

Х ЛАКМАШ

Ворота док Кёрик толы шагалэш... Амашгёц Йэ сө лэктэш.

Пэтёр. Тэвэ бдёр! Йара вара?

Өрөзө. Изииш какширак... апчи!

Пэтёр. Йажоракын пукшэт гёнъ тазалана.

Өрөзө. Мбёнбн качкышэм улы. Мбёнъ качкышым ам жалэйб. Мбёнъ пукшэм.

Пэтёр. Клавйэ, йамдблэлт вэлэ: тбньбм марлан пуэн колтэм.

Йэпсэ. Күлэн?

Пэтёр. Тэвэш ти кугузалан.

Клавйэ Ай!. Тэхэнблэн колэм гбньг ам кэ!

Пэтёр. Эчэ мам кбчэкэлэнэт? Мбёнъ

көк канак ам попы: иканак мам кәләсэнәм тәнгәок лиэш!

Йәпсә. Ти сәмырғык бидьбым ти шоңы кәсылән пуэт?

Өрөзө. (*Көйдәл кычән Йәпсә док мий*). Мьиньбим шоңы, манат? Мьинь шоңы ылам? Мьинь эчә тьинь гьйцэт силанрак ылам. Мьинь кәсы ылам? Мьинь эчә... азәм... бьштйктән кәрдәм!

Йәпсә. Мьинь тьиләнэт Клавйәм ам пу.

Көрик мьнғэш кәй

XI ЛӘКМӘШ

Пәтйр. Ма?

Өрөзө. Кыцә ат пу? Тьинь, ма, атьәжй ылат ма?

Онтон. Тиштәкән кү хоза? Тьинь ма? Йәпсә, пшол вон!

Йәпсә. Тьинь бьшкә пшол!

Онтон. Кыцә? Ма? Тьинь мьиньбим поктәт? Тьинь власть ваштарәш? (*Онтон кьйшәнжбйгьйу рәвольвәрбим лыктәшәт, Йәпсә вькьй вьктә. Йәпсәт тәпнәкьйгьйу рәвольвәрбим лыктәш*).

Йәпсә. Тьиньбн улы гьинь, мьиньбн нәт улы!..

Өрөзө (*кьдйбим лйктәл шайкыла цәкнә*). Ой, йымы пәрәгөк! Идә пушт... идә пушт..

(*Ворота вәс вәлнбй „тпру, тпру!“ шактыш, вара имньи йал йук шакта*).

XII ЛӘКМӘШ

Көрик (*саслән кыргыж толәш*). Пирьб, пирьб! Пирьб имньим поктән кыдальы!..

Өрөзө. Алашаәм, алашаәм пирьб качкәш?

Онтон. Кышкыла кыдальы?

Көрик. Тәвә тьйшкылә! (*Цулән кыргыжыт. Клавйә дон Көрик шалән кодыт*).

XIII ЛӘКМӘШ

Көрик. Клавйә әл йьйләрәк кыргыжына. Пәтйр тьиньбим Өрөзәлән пуән колтынәжбй... Мьинь Өрөзөм пәләм... Тьинь вара тьйшәк кашаргәт. Митри Иваныч бьндә толын сәй? Әл йьйләрәк тьдбн докы кыргыжына...

Клавйә. Тьотьи, сәндәлбк вьлнбй пурь эдәмжәт тьинь вәлә ылат бьшкәлә. Молы иктәт укә.—Митри Иваныч ат алталыш вәлә... Тьдбндокы ньгынаMAT мьинь ам кә.

Көрик. Тишәкән қодат гьинь, Пәтйр Өрөзәлән пуән колта.

Клавйә. Тьотьи, мьиньбим мькшлә икараш бьлбшбй эдәмвлә докы нәнгәмә.

Көрик. Йара, нәнгәйәм. Толын шагалмәшкьштбй йьйләрәк кән колташ кәләш. Ньымагань пирәт укә. Имньиштбй мьинь вәт лүдбктән колтышым.

Клавйә. (*Трйк тәрвәнә*). Кыргыжшаш, кыргыжшаш! (*Амашышкы пьраат, шйкьшбй мьйжәрбим чьн ләктәш, кьдйштбйжбй савьу вьдбйлтбйш*).

XIV ЛӘКМӘШ

Көрик. Ньымаәтәт бьш код?..

Клавйә. Тиштбй орлыкгьйу кач молым ньымат шьбм уж, бьндә сәндәлбк мьчкы мькшвлә гань икараш бьлбшбй эдәмвләм кьчәл кәйәм. Тә моам, тә укә? Цәвәр! Йәзи мькшвләәм. Бьндә тәмдәм вькок ам уж... Әл, тьотьи, кәнә!.. (*Клавйә дон Көрик шьйргьй лош кән колтат*).

XV ЛӘКМӘШ

(*Изиш лимьк, Йәпсә кыргыж толәш*).—Шанымәм шо!.. Онтон пирьбим кьчәләш, молыжы имньи паштәк кыргыжәвбй... Тәк кыргышталышты, тәк кьчәлбшты! Мьинь тагачы бьшкә пирьб ливәм: Клавйәм роалтән кәм. (*Йәпсә амаш амасам пачшәт, сьгьйрә*):—Клавйә, Клавйә!.. Укә ма? Кыш кәш? Тьдәт имньи паштәк моло бьш кыргыж. Тишәкәнок шалгән коды ыланәжбй. (*Йәпсә чәльньбк мьчкы кьчәләш. Пөртбйшкбй пьра*). Укә, ньгыштат укә!.. Кыш кыргыжын?.. Көрик токы. Йакушин чәльньбкьш, кыргыжын гьинь вәлә?.. Тьйш кыргыж анчышаш, аньәт корнәш поктән шоам. (*Воротагьйу кыргыжәш*).

XVI ЛӘКМӘШ

Изиш лимьккә котомка дон Ондри толәш. Амаш анцькы мьн шьнзәшәт, котомкажым сагажы пиш:ә.

— Упф! Йаңылән пьтбшбм, пиш шокшы кәчбй. Йалын кашшылан ситәрә. Корныжымат цуц мом. Йара эчә, шоңы тьотьа дон бидьбым вәш лим. Укә гьинь, корныважышты аймылытам ылыы. (*Ййр анчылтәш*). Иктәт укә.

тыцэ? Кыш кэн пйтэнйт? (*Кйньйлэ-шйт пистби лйвйкй стёл докы мий*).—Пуйырым йунйт тама?.. Йа-нғылыш моңырэш ик стопкам тйкэл колтымык нйчово ылнэжй.. (*Тэмййт ййэи, вара пэроскым шйвишэи. Ым-балны „тпру“! манмы йук шакта*).

Өрөзө йук. Пэтйр тос, бндэ мйнь кй цкэм.

Пэтйр йук. Кйцкэнэ.

Өрөзө йук. Тпру! Балуйэт!

XVII ЛӘКМӘШ

Онтон (*толэи*). Нымагань пирят укэ. Имньи пармгыбйц шйлбйн кыда-лын. (*Онтрим ужэшт мий*). Здравстэ!..

Онтри. Здравствуйте.

Онтон. А вы кто будете?

Онтри. Я прохожий. А вы кто?

Онтон. Мйнь? А пашпорт есть?

Онтри. Зачем он вам?

Онтон. Много вас, бродяг, шляет-ся...

Онтри. Я не бродяга.

Онтон. Не брояга, пашпорт давай!..

XVIII ЛӘКМӘШ

Пэтйр дон Өрөзө пырат.

Пэтйр. Клавйэ, Клавйэ, кышты ылат? (*Амашышкы анча, пөртйиш пырэн ләктэш*). Укэ, кыш пырэн кэш?

Онтон (*Пэтйр док мий*). Матросэт видэн кэш вөкэт?

Пэтйр. Тйды, тйды! Тйды! Молы агыл? Поктышаш, кычышаш!

Өрөзө. Пэтйр тос, тэнэ гбнь, мй-нйбйм тбнь алталышыцыш.

Онтри. Мам цацэдэ? Хозажы укэ ма?

Пэтйр. Хозажы мйнь ылам. Тбнь-жй кй ылат?

Онтри. Ат палы ма? Михалэн Онтри.

Пэтйр (*Шайыкыла цакнэн*). Онтри?!

Өрөзө. Пэтйр тсс, вара кыцэ? Кышты бйдырэт?

Пэтйр. Ма! Бйдыр манат? Кэлэш тбнь кэок, кйчәлок бйшкэок.

Өрөзө. Йара, Пэтйр. Тбнь мйнь-бйм пишок мыскылышыц. Тидым нй-гынаMAT ам монды! (*Кэя*).

XIX ЛӘКМӘШ

Онтри. Ти чэльньбйк Самсон Пэтйр-рбйн ылыыш.

Онтон. Сомсон Пэтйржбй тидыш.

Онтри. Лачокат, тиды Самсон Пэтйр? Тидын поп пумы лймжбй Пэтйр агыл—Йәпсэ. Эчэ тидым кужы Пэтйр, маныт.

Онтон. Тбй Пэтйр, вырсыш кэмбйжбй годым ти Пэтйрлән чэльньбйкбйм выжалэн кодэн.

Онтри. Шйлок, тамам понгат ань-ят? Арэндэш пуэн кодэн.

Онтон. Кыцэ палэт?

Онтри. Пэтйр мбйләм сирбймашбйм сирэн ылыы.

Онтон. Алталэт.

Онтри. Малан алталәм? Ада бйнь-нбй гбнь, тэвэш! (*Кйшәнжбйбйц записной кнйидм лыктэш, тбйшэу пу-магам лыктэш*).—Тагачы позицбйш кэнэ... чэльньбйкбйм арэндэш пуэн кодэнәм...

Онтон (*Онтри кидбйц сирбймаш-шбйм шывшыл нәлэшт, кйшанбйш-кбйжбй шырал пиштә*).

Онтри (*өрбйн*). Малан нәльбйц?... Пу!..

Онтон. Пашпорт есь?.. Толай Пэтйр бйзә, ти „бродягым“ вактын колтәнә (*Онтон Онтри тэrvэн кәчәлтэи, Пэтйрәт пижэш. Онтрим чэльньбйкбйц шин лыкташ цацат*).

Онтон. Пшол бройага!

Пэтйр. Эдәм чэльбйкышты шбйн-збйлт ит кашт!

Онтри. Тә бйшкә тишкбй разбойник-влә погынәндә. Пудә сирбймашбйм!

Онтон (*кйшәнжбйцшй рэвольвэрбйм лыктэш*). Саслән ит шалгы! Кә!

Онтри. Мбйнь тидым тэнэ ам коды. Кбйзбйток мильбйцбйш кән кәлэсәм. (*Кэя*).

Онтон. Хоть чорт докы кә! (*Пэтйрлән*). Ужыц? Кыцәлә поктыл колтышым. Ти гишән эчэ кок улям привайыдэ ат кәрд.

Пэтйр. Йара, бйштәнә... Өрөзө кэш ма? (*Кэят*).

XX ЛӘКМӘШ

Митьу толэш. Амашыш мйән анча, пөртйиш пырэн ләктэш. Ульавлә лошты каштын сәрнә.

Митьу. Ныгыштат иктәт укә! Кла-вйэ кыш кәйән? Вычаш шудәнәм ылыыш... (*Пистби лйвйк мий*). Тиш-

тй пуйырым йун шынзэнбит. (Шанэн шала). Аньят Клавйём Пэтёр кугуза марлан пуэн колтэн?.. (Төнйлэш шынзэш).

XXI ЛАКМÄШ

Онтон (толэш, Митьум ужэш). А-а, господин учитель... винамат, товариш шкраб... Здравствуйте! Милости просим к нашему шалашу... Давай ик стопкагыц йун колтэнä... Пуйыры пиш йажо.

Митьу. Тынъ, Онтон, кыцэ тиш вәрэштннät? Сола совет сәкрәтәрлән кулак дон йун кийш йажо паша агыл.

Онтон. Мыләнәм йажо агыл? А тйләнэт йажо? Тынъ бйшкәжй малын тиш толынат? А впрочем вполне понимаем... Тынъ к прекрасной батрачкыдок толынат... Толькы, брат, неможко вараш кодынат... Батрачкы— тьу-тьу... Йәпсә матрос видән кән.

XXII ЛАКМÄШ

Йәпсә (толэш). Укә, поктән шоаш бйш ли. Йакон чельньбкбйшкät митәлбит. Кыш кыргыжыныт?

Митьу кынъыл шагалэш,

Митьу. Кү кыргыжын?

Кәрәм

Н Ы Л Ы М Ш Ы К Ы Д Э Ж

Кид гәшәм тымдым пөрт көргы, стөл йыр төнгөлөштөй бдырвлә шынзят. Стәнъя сага, изи стөл вйлнй ыргым машина. Ордыштырак класс ага. Стәнъя мычкы картинвлә кечät.

I ЛАКМÄШ

Татьяна Григорьевна кружэва пидаш тымда, кидыштөжй шөртән им. Тымәншы бдырвлә кружэвам пидät.

Т. Григорьевна. Тәвә тәнгә пүкшәмдән тингәлдä, вара вбц сантйметр кымдыкым тодын кәдä. Кым канä тәнгә пбтырälдä, онгым бштөйдä, онгы йбйр куд канä пбтырälбйн тодылда, вбц пачаш шөргälтбидä, вара эчә угбц тингәлдä. Ынгылышта?

Ик бдыр. Онгым кыцэ бштөймбйлä?

Т. Григор. Тәвә тәнгә...

Вас бдыр. Мынъ шөргбшбйшым бштән ам мышты.

Т. Григор. Анчал тәвә тәнгә... Сәрälмбйшым ужат? Кыцэ сәрälмбйлä?

Кымшы бдыр. Угбцшбй кыцэ тбнгälмбйлä?

Т. Григор. Тәвә тәнгә пбтырäl,

Йәпсә. (Митьум анчал колта, вара шбдэшкән пэлэштä) Клавйёт кыргыжын...

Митьу. Кышкы?

Йәпсә. Кышкыжым тынъ пälэт сәй? (Пэтбйр толэш)

XXIII ЛАКМÄШ

Митьу. Йәпсә, лачокшымок кälэсбй, тиштөй ма лиälтбйн?

Пэтбйр. Тәвә ма: тынъ вәскәнäk йäl чельньбкбйм торәмдән ит кашт. Эчә иктäгәнäk толат гынъ, йälэтбйм кбйрбйн шуәм лиэш. (Амашыш пыра)

XXIV ЛАКМÄШ

Йәпсә. Эчә иктä гәнäk мбйн донәм бдбйр лош пырät гынъ, вуйэтбйм шälлäm! (Воротагыц лäктбйн кәä).

XXV ЛАКМÄШ

Онтон. Эчә иктä гәнä Пэтбйр бзä вбйк кльаузым кбчälät гынъ, вәрэгбц лäктбйн вазат. (Пөртбйш пыра).

XXVI ЛАКМÄШ

Митьу. Тä, ужамат цилән ик шайкы ылыда. Тырхалдай изиш, мынъ тәмдäm цилädäm ирә вбдбйш лыктә ам кот! (Кәä).

тишäk пүкшәмбйм бштән тодаш тбнгäl. Ынгылышта?

Бдырвлә. Ынгылышна!

Т. Григор. Ти ик цаш кружэвам пидä. Идä ружгы. Тä изи ада ыл... (кәä.)

II ЛАКМÄШ

Ик бдыр. Ти кружэва пидаш пиш йаратәм. Ыргашат йара дä, пбчкәдäш йасырак.

Вас бдыр. Эчә тынъ ик тбйлзбйшток цилä тымәнъ пбтырнät... Тбвөш Татьяна Григорьевна кым и тымәнбйнä манэш. Кым и тымәнбйнä гынъ, вара цилä мыштәнä лиэш.

Кымшы бдыр. Тиштөй тымәнъмбй паштэк выргәм бштäш пиш канъыл лиэш, пашäжät куштылгы, выргәмжät сбнән лиэш... Мәнмән мары бдырä.

мәшвлә сөнцәштәй питәйргәймәш тәйрәйм тәйрләш цацат...

Ик Үдәйр. Тәйржәйм тәйрлә дә, ыргашыжы сәдәй мәшәкәймәк ырга.

Нәйләймшәй Үдәй. Совәт властә Үдәйрәймәшләнәт кәнәйләйм бәштәйнәжәй... Тишәц тымәнә ләкмәйкәнә, йәйләймәт тымдаш тәйнәләнә.

Вәс Үдәйр. Татьяна Григорьевна „Пасна-пасна бәштәт гәнә, хытә мазар тымәнә, пәйдажы чәдәй“ манәш... Ушнән икараш бәштәймәй пәйдаш пуа, манәш

Кымшы Үдәйр. Фабрикбәштәй шәйдәйрәшәй со шәдәйрә, кошыжы соок коа, ыргышыжы соок ырга, манәш.

Нәйләймшәй Үдәйр. Мәйнә Азанышты ик фабрикбәшкәй пәрәнәмәт, анчән әрәнәм: тама машинәвләтәт улы.. Кыцә шанән лыктын мыштәбәйт?...

Ик Үдәйр. Шанән лыкшы әдәмжәй пиш ышан вәкәт?

Вәс Үдәйр. Бшанжымәт ышан дә, әәә когон тымәнәшәй.

Кымшы Үдәйр. Тымәнәшәй вәл ышан лин кәрдәш ма?

Вәс Үдәйр. Тымәнәшәйн ышыжы пәйсәй (мыра)

Вәйтә вәд гач ванчәшәт
Вәйкәйж пишәт кәләш вәт;
Вәйкәйж пишым ыдырәш
Вәйкәйж коләмы кәләш вәт.
Тәнәш кодын ыләшәг
Шанән мышташ ыш кәләш
Шанән мыштышы ыш погаш
Тымәнәшәт палша вәт...

Ик Үдәйр. Тәйнә Ана бәшкәжәт ышан ылат: шанәлтәнок мырым лыктын кәрдәт.

Вәс Үдәйр. Татьяна Григорьевна жәнәтдәлыш кәш... Әлдә, Үдәйрвлә, ик мәйрәйм мыраләнә.

Үдәйрвлә. (мырат).

Ныр тәйрәштәш шим шәйргәшты
Нырлан бәшәк ағыл ма?..
Амбичә вуй куғиләжәй
Амбичә бәшәк ағыл м?..
Сәдәвичә ләмбәрләжәй
Сәдәш бәшәк ағыл ма?..
— Совәт ушәм совәт властәшы
Нәзәр бәшәк ағыл ма?..

Ик Үдәйр. Лачок. Совәт властә ағыл гәнә, мә тиштәй тымәнә ана кәрд ылы. Пәрви мары Үдәйр нәйгыштат, нәйгынамәт тымәнә кәртә.

Вәс Үдәйр. Сәдәйнонок мәләннә тоштым мондәну сәмәйнә ыләш тәйнәләш кәләш. (Үдәйрвлә мырат.)

Пәйркәмлә кәрәк шәйргәй лижә
Тум шәйргәйжәйм сойтәк ак шо.
Алык кәрәк тәрәмән лижә
Нырвәйләл тәрәйжәйм сойтәк ак шо
Тоштәт кәрәк әшәндәрәлтәш
У ыләймәшәйм сойтәк ак шо.

III ЛӘКМӘШ

Кәрик дон Клавйә шыратат амаса сага шагалыт, Үдәйрвлә ак анчаләп, мырат, Ош комбыжым макталалыт, Ош комбым пиш мактат, Ма шәлжы, ма пәйжы, Ик икмыкшы вәлә.

Тошты ыләймәшым әшәндәрәт,
Тошты ыләймәшым тәк попәт,—
Ма пурьжы, ма йажожы
Ик орлякшы вәлә..

Кәрик. Лачок, Үдәйрәймвлә, лачок (Үдәйрвлә Кәрик дон Клавйә докыла анчал шәйнәт). Ужат, Клавйә, тәвә мукшлә ыләшәйвләәт тиштәй ылыт. Мукшлә мыналтән пәшәм бәштән шәйнәт...

Ик Үдәйр. Кү кәләш тәйләнәт, тәйтәй?

Кәрик. Завәдәшәйдә укә ма?

Вәс Үдәйр. Мам бәштәт завәдәшәйдә?

Кәрик. Тәвә ти Үдәйрәйм тә сагада тымәнәш кодынәм...

Ик Үдәйр. Кыштышы ылыда?

Кәрик. Мә мөндәйр әдәмвлә ылына: иктә шүдәй уштыш толынна...

IV ЛӘКМӘШ

(Татьяна Григорьевна пәра.)

Кәрик (кымаләш.) Здрасчә!..

Т. Григор. Здравствуйте!.. Вара мам кәләсәт?

Кәрик. Кыцә гәнәт ти Үдәйрәйм тымәнәшнәл ыләжәй, тидәй тылык икшәйвәй, томажәт—вәсәйжәт, әтәйжәт—авәжәт, рәтәнажәт пәлбәмәжәт, нәймәт укә...

Т. Григор. Бәндә шуку лин колтән, ач... Вәр укә...

Кәрик. Кыцә гәнәт, нәл ыләжәй... Кәзәйтәт йәл кидәшты ыләнә... пиш шуку орлыкым ужын... Хозажы, шәнгы марлан вәтәй лыкәш пүнәжәй ылынаг, хозажы дорцын шәйлән... Кәзәйт нәйгыштат ыләшәйжәй вәр укә... Пурь әдәмвлә тишкәй әжәт колтәвәй... Тылыкым жәләйәй ыләжәй...

Т. Григор. Вәр ыләгәдәй, нәлнәм ылы, вәр укә... жәнәтдәлыш кән аңчыда, әнәт тәштәй вәрәйм мон пуат... (Клавйә мағйрәл колта Татьяна Григорьевна аңылан Кәрик сукәлтән шәйнәш).

Көрик. Кыцэ гыньбат нэл ыльнэжы?
Кызыбат кычэн качкын толына.

Т. Григор. Кыньбэл! Эдем анчыла тэнэш кодын ак сукалтэп... ыныкат ма?

Көрик (*кыньбэлэш*). Ротныкэмит агыл. Чельныкышты ик хоза доны ик араш бөлөнбэ. Шукы срылыкым ужынна. Силыды мөшөшбэжы мөньбэм хоза паша тар түлбидеок поктэн лыкты, Клавйэм шонгы марлан пунэжы ылыы. Мынь цуц ытарышым. Сэдбидон ыныкэмлаок чучэш. Кыцэ гыньбат нэл!

Т. Григор (*Клавйэлэн*). Лыдын сирэн мыштэт?

Клавйэ. Авам колымэшкы кок и нэрбк тымэньбэнэм. Изис мыштэм. Йажонжск ам мышты. Мондэнэм...

Көрик. Мондыде мам бшты; кныгаладашыжы вэрэмэ литэ. Пэтёр кугузажы кырылтэок пашам бштыктэнэ.

Т. Григор. Андакырак толында ылгэцы, нэлэм ылыы. Кызыт вэр укэ. (*Клавйэ эчэ майбэра*).

Вэс бидыр. Татьяна Григорйевна, вэл! Ма тиштэ кызыт лун качкын йун, тымэнь бленэ. Лун ик лаштыккыц пуэнэ гыньбат, лу лаштык лиэш.

Кызыт качкыш со утэн кодэш, пилэн моло кышкэнэ. Пилэн пукшымэш ик тылыкым пукшышаш. Бидырвлэ та кыцэ шанэдэ?

Бидырвлэ. Нэл Татьяна Григорйевна! Бшкэ пайна дон пукшэн урдэнэ.

Т. Григор. Таат нэлэш шүдэдэ ма?

Бидырвлэ. Нэл Татьяна Григорйевна, нэл!

Көрик. Кужы курыман лидэ бидырвлэ: йал жэлайышты ылыда. Тау пурры кымыланда. (*Көрик Клавйэм анзыкы лыктэш*). Клавйэ, мукшлэ блышты эдемвлэ докы кэйэм жанат ылыы, шанымэт шо: мукш гань эдемвлэт тэвэ ылыт. Тынбат нинбэ сага паша бштэш тымэнь. Нинбэн пурры тэнгышты ли. Нинбэн кыцэ тыньбэм жэлайышты, тынбат нинбэм тэнгэок чотэш пишты. Йажон тымэнь! Тымэнь шоат гынь, бшкэ ганьэт тылыквлэм нрыгынамат ит монды. Мынь йблэок бндэ тынь докэт толын ам кэрд. Цэвэр! Йажон блы! (*Көрик Клавйэм бнбжэжыгыц вчыкэлтэ. Лактын кэя, Клавйэ майбэрэн кодэш.*)

Кэрэм

ВЫЗЫМШЫ КЫДЭЖ

Кым иштэ. Нельмшэ кыдэжышты анчыктымы порт көргөк.

Г ЛАКМАШ

Слөл тэрэшты сакой кид паша образцэвлэ кыят, стьонашты у формы выргэмвлэ кэчэт. Вэс монгыр слөл тэрэшты, ыргымы, пидмб машинэвлэ шынзят, у мыньэр стан улы.

Клавйэ дон кок бидыр кидэшты дипломым кычэн покөншты шынзят. Велнбшты ичбэ у формы выргэм.

Клавйэ. Кым и!.. Кым и тиштэ тымэньбэм. Кым и анзыц иктылэнэт йардымы, тылык бидыр ылам ылыы. Кым иштэ шукым тымэньбэм, шукым палышым.

Ик бидыр. Кым и цэрнбидэ пашам бштэн, тымэньбэн ышна пинбидэмб, сывзэнэ пачылты. Сандалык вьк бндэ вэс сэмбн анчэнэ.

Вэс бидыр. Сандалык вьлнб бндэ тынбат кэрал эдем ылат, манын, тагачы ти дипломым пуэвб.

Ик бидыр. Цилэ кид паша программ палэн нэлбнэм, кид паша корным у сэмбн колташ, бндэ вэсблэ-

нат бштэш анчыктэн кэрдэм.

Клавйэ. Кым и тиштэ тэнвлэмдон мукшлэ пашам бштэн, йажон блышнэ.

Вэс бидыр. Бндэ тишэц лактын халык локкы кэш вэрэштэш.

Клавйэ. Анзыкыжым бльмашэм хытэ махань лиэш гыньбат, анзыкылажы хытэ маханьы корны пачылтэш гыньбат, лүдбн шайыкыла ам цакнб: лүдтэ, шеклэнбидеок анзыкыла кэш виэм ситэ! (*Шана*). Таштым шаналэтэт, йангэш „йу-у-у!“ вэлэ чучын колта. Пэтёр кугуза пилэ урдыш... Вара ик изи жэпэш шүмбшкэм кэчб йал валгалтмыла чучы, вара тбдыжэт курымэш йөрөш... (*Клавйэ шүмжым кыча*). Эх, Митыу, Митыу, малын тынь мөнбэм мондышыц? Цэрлэ руш бидыр тыньбэм утларак йарата машавэт ма?.. Мынь тблэнэт улы йангэм, ик патькалтыш кодтэ улы вьрэм пуэм ылыы... Тынь кызыт мөнбэм атат

шаналты сай, мбньбжб... Мбньбн ышбцэмат тбнь ат лк. Млын мбньб тбдбм нбгынамат мондөн ам крд?.. (Шана). Млын мбнь тбнм тбшэц йблэ кыргызым?.. Хыт ик канк ватбжбм анчалшаш ылы...
Ик бдбр. Ситбш!.. Мам тбнь бшкбмэдбм такэшок пыдыратыл шбнзэт?.. Тошты бблмаш пбтэн, тошты Клавйэ укэ.

Вэс бдбр. Халык лoшкы паша бшташлбк эдем пинбдб лишашлык.
Ик бдбр. Тагачы тиштб остатка кэбм бленэ: иргодым Обоно кышкы гбньбт колта.

Клавйэ. Млын Кбрик тьотб бш тол? Тбдбм сагаэм нбнэаш кэлэш ылы... Тбдб укэ ылгэцб, мбнь тишкэвэк ам шо ылы...
Кымышы бдбр (амасам пачын). Тбнвлэ, тбмдм завхоз выча.. (Бдбр-влэ лктын кыргызт).

II ЛАКМӘШ

Шукок ак ли, Татьяна Григорйэвна дон Митбу пырат.

Татьяна Григорйэвна. Мбньбн ик кандидаткы улы: тбмдм монгыр... Пиш ынгылышы, ышан бдбр. Та докыда кэаш шана гбнь, тблэнэт пиш йажо тбн лишэ ыленжб. Нбмахань пашагбцат ак цакнб.

Митбу. Мблэнэм тэхэнь и кэлэш. Мбмнн школ сага кид паша курс кантоныштына пбтбри вэлэ пачылтэш. Сэдбндон пашам йажоракын колтыдэ аклж укэ гбнь, мары бдбрвлэм школ вэкб сбрэш пиш йасы.

Тат. Григорйэвна. Пэтрова ти гишан крдшашлык. Изиш тиштб вычалал, мбнь тбдбм тиш колтэм. Попалтэн анчыда. Тэвэ тидб мбмнн продукция.. (Кэб)

III ЛАКМӘШ

Митбу (кид паша образцвлэм акчэн каштэш. У формы тыгырым анча). Мб доннаат тэнэ коэн, тэнэ ыргыкташ кэлэш.. Мары бдбрбмаш ыргэмлэнэт рэвольуцим бшташ вбрэштэш. Сэдбндон кид пашам тымдышы йажорак кэлэш. Мары бдбрвлэм интьэрасуйэн крдшб..

IV ЛАКМӘШ

Клавйэ толэш. Митбу тупынь шалга. Клавйэ Митбум тураракын анча.

Клавйэ. Ку? Махань эдем?

Митбу Клавйэ ылкы анчал колта. Коктынат брбн шагалыт. Ик маньар брбн анчэн шалгат. Вара коктынат ик тбр ббграл колтат:

— Митбу!

— Клавйэ!

Митбу мбн Клавйэм кидбцшб роглэн кыча. Ик мбгбл лэнэ шалгат. Клавйэ трук Митбум шккбл колта, шкэжб брдбш кэн шагалэш. Митбу брэш..

Клавйэ. Эчэ тбнь мбньбм мыскылынэт?! Млын тбнь мбнь сагаэм пижат? Млын тиш толынат?

Митбу. Клавйэ! Млын тэнэ попэт? Мбнь тбньбм кым и со кбчблбнэм.

Клавйэ. Ит алталы! Мбньбм кбчбл-кбчбл мбнь тблэт млын кэлэм,

Митбу. Остатка гбнжк тбньбм ужмэм годым мбнь тблэнэт, Царлэгбц толам дэ, тбньбм бшкэ докэм нбнэйэм, манынам ылы. Попымы сэмбнь рушарнбн тбц докэт мишбм, тбнь чельнбкбгбц кыргызынат... Млын мбнь токэмжб митэлэт?

Клавйэ. Пэтбр кугузадон ровотнбкышты бблбмэмोक ситэ, тбньбн ватэтбн ровотнбкышы лимэм ак шо.

Митбу (брэш). Махань ватбн? Тамам попэт?

Клавйэ. Царлэ руш бдбрэтбн...

Митбу. Царлэ руш бдбр?.. Мбньбн ватб?.. Нбмат-ам ынгылы... Мбньбн ватэмжб укэш..

Клавйэ. Ит алталы! Патрэтшбм бшкэ сбнзээмдонок ужымыш.

Митбу. Махань патрэтбм ужнынат?

Клавйэ. Йбгбрэ шалгэдэ ылыш... Кыйыр упан ош руш марйа. Йэпсэ матрос анчыктыш.

Митбу. Тэвэ кыцэ ылы!.. Тб патрэт кыш йамын манам ылы, Йэпсэ шолыштын ылыныш. (Митбу Клавйэдокы мй, кидшбм кычынжб). Клавйэ шайыкыла цакнэ) Эх, Клавйэ, Клавйэ, тбньбм шуку сэмбнь алталэнт ылыныш. Тб патрэтэш шыжарэм дон симайыктэннэ ылы..

Клавйэ (брэш). Шыжарэт дон?

Митбу. Тбньб ватэм машанышыц ма?

Клавйэ. Лачок тбдб шыжарэт ылы? Ватэт агыл?

Митбу. Лачок шыжарэм... Царлэштб тэхнбкумышты тымэньэш ылы. Имэштб тымэнь пбтбрэн, кбзбт Сирэм солашты тымда.

Клавйэ (изиш цбп шалга, вара пэлэштэ). Митбу, тбрбм кэлэсб: млын тбнь мбньбм кбчблбнэт?

Митьу (*Клавйэ докы мий, кидийм кыча, попа*). Эх, Клавйэ, Клавйэ, вэт мыйн тыйнамок тыйланэт попэнэм ылыы: Царлагыц толам да, тыйныбим нангэм, вара ныйгынамат ана айырлы манам ылыы. Тыйн тидым мондэнэт ма?

Клавйэ. Эх, Митьу, тэхэнь шайам кынам мондэт? Ти кым и лошты ныйгынамат ышэмгыц лэктэлэт. Улы укэ виэмдон мондаш шанэнэм гыйнэйт, ныйгыцэйт мондэн кэртэлам.. Ой, ик радый хытэ ужшаш, манын шанэм ылыы..

Митьу. Бидэ ныйгынамат ана айырлы... Тыйн пэлэт, малын кыйзыт мыйн тиш толынам? Мыйныбим школ сага кид паша курс пачылтэш. Сэдбндон мыйланэм кид паша тымдышы кэлэш. ОБОНО тиш колтыш. Миэт вэт?

Клавйэ. Колям ам ми. Тыйндонэт икышын лин, иквэрэш халык пашам бштэш пиш кого пий!

Митьу. Вадат лиэш вэлэ. Тагачы тишэц лэктэш кэлэш. Адйрэтгым погы, пыйцкэмбш йактэ кэш кэлэш.

Клавйэ. Мыйныбим адырвлээм погымы. Иргодым сойток кэшашлык ылам ылыы вэт. Тымэнышый танвлээм шукушты токушты кэн пйтэвэй. Изиш вычалам, мыйн Татьяна Григорйэвнадон прошайэн толам. (*Кэй*).

V ЛАКМАШ

Митьу. Клавйэ кышкы шон ылын? Тишкый кыйчал толаш кун ашашыйжый вазэш вара? Ку тидым тишкэвэк кандэн? Корик тьотбаок кандэн ма? Хытэ ма гыйнэйт, ти кым иштый Клавйэ чотэ вашталтын. Пэтйрбим чэлынйкыйштый быйбшый тылык бидйрэт ат мащаны. Тымэнымашэт тэвэ мам бштэй!

VI ЛАКМАШ

Клавйэ толэш, кидыштыжый парня кыйжгыц кыйгы улы.

Клавйэ. Шундйкыйшкэм ти кыйгы бш пыры, Митьу, кыйшаныйшкэт цикый. Ти кыйгыам колымжы годым авам пуэн кодыш... ти кыйгы атыамын, ти кыйгыам ит йамды: тиштый тыйныбим быймашэт, тиштый мыйкш... маный. Мольым попэн бш шокты, қолэн кэш... Атыамым ашындрэш тидый вэлэ кодын. Тиштый ирсэй мыйкш гишан сирыймый...

Митьу (*кыйгыам нэлэш, шйргйал анча, вара кортушкаштыжы лыдэш*).

„Сия кыйгы пчэловода Пётра Самсонова“. Атыатшый мыйкшыйм урдэн ылын ма?

Клавйэ. Мыйн ам палый: атыамгыц вбш ийш вэлэ кодынам.

Митьу. Ти кыйгы Пэтйр кугузан агыл вара? Тидэт вэт Пэтйр Самсонов?

Клавйэ. Тидыйн поп пумы лыймжый Йэпсэ. Поп толмыжый йбдэ Евсэвий Самсонович, манэш ылыы...

Митьу кыйгыам кыйшаныйшкыйжый пиштэш цаца. Кый йнжый торырак кыйгы ак пыры, улык кэн вазэш... Пэл моныр кортушкажый шйргйалт, пумага пыйжкыйтмый кэдйрэтэш. Митьу кыйгыам нэлэн анча, кэдйрэлтый вэрйштый пэдйтан пумагам ужэш.

Митьу. Клавйэ, кыйгы кортушкаштэт тамахань пумага улы.

Клавйэ. Кышты?

Митьу. Тэвэш...

Кыйшанжыйжый кыйзым лэктэш, Митьу кыйгы кортушка сага пыйжкыйтм пумагам пыйкыйн пэл листый пумагам лэктэш. Шйргйалшэт, лыдэш:

ДОГОВОР

1914 года, июля 25 дня. Мы, нижеподписавшиеся крестьяне Казанской губернии, Царевококшайского уезда, Семеусатской волости, деревни Шапкиялы Петр Самсонов с одной стороны и Евсевий Самсонов с другой, заключили настоящий договор в том, что я, Петр Самсонов, уезжая на войну, сдаю Евсевию Самсонову, свою пасеку... в аренду впредь до моего возвращения со службы, а в случае если я не вернусь, до совершеннолетия моей дочери Клавдии, или до ее замужества, а я, Евсевий Самсонов, обязуюсь платить семье Петра Самсонова арендную плату по одному рублю ежегодно с каждого улья... по достижении его дочерью Клавдией совершеннолетия, или по выходе ее замуж, обязуюсь возвратить пасеку ее законному владельцу—Петру Самсонову, или его дочери Клавдии.

В чем и подписуемся: Петр Самсонов, Евсевий Самсонов.

Настоящий договор удостоверяет Семеусатский Волостное Правление, Царевококшайского уезда, Казанской губернии.

Волостной Старшина Аракашкин
Волостной писарь Оксанашев
1914 года, июля 25 дня.

Митьу. Тэнгэ... Андрэй Михайлович попымы лачок ылын. Клавйэ ынгылэт?.. Чэлыньбик хоза тынь ылат!.. Тынь бшкэ чэлыньбикэтгыц бшкэ шылын кыргыжынат.

Клавйэ (өрйн). Бшкэ чэлыньбикэмгыц кыргыжынам?

Митьу (шаналтэн). Вырсыш кэмбйжй годым атыят чэлыньбикшым арэндш пуэн кодэн... Атыят дон авят колымыкы, револьуци жепыштй, Пэтыр кугуза, тйдйн лымжят торэш толын, тамдан чэлыньбикым бшкбйлэнжй нэлйн... Тыньбйн ти пумагаэт йамын машанэн... Сэдындон тыньбйм цора шотышты вэлэ урдэн... Ти пумага паштэк чэлыньбик тыньбйн!

Клавйэ. Кыцэ мёнбйн?

Митьу. Ат ынгылы ма? Пэтыр кугузан чэлыньбикшбй пйтэрлижок атыятбйн ылын. Лачок, чэлыньбик когоок агыл ылын, коклы ула мукш вэлэ ылын. Пагылажы Пэтыр кугуза шукэмдэн. Тэнгэ гынбят, ти договор паштэк чэлыньбик тыньбйн. (Лыдэи). „Арендную плату по одному рублю... долги сорок два рубля...“ Тэнгэ... Ти договоржат кабальней... Арэнды акшят пиш изи. Мённь шанымаштэм тидыжымат аватлэн тұлбидэ... Вёлэцшбй эчэ тыньбйм эксплуатьриуйэн, Көриклянят пашатарбйм тұлбидэ. Чэлыньбй-

кбйм Пэтыр кугузагыц шывышын нэлэш кэлэш.

Клавйэ. Митьу, бндэ мам бштймбйлэ?

Митьу. Төрок прокурордок вэлэ кэмбйлэ... Ти документгыц пасна эчэ ик свидэтэль улы.

Клавйэ. Ку?

Митьу. Тыньбйн кума атыят. Тыды кбйзйт мёнбйн школыштэм сторыжышты шалга...

Клавйэ (шанэн шала). Митьу, мбйлэнэм чэлыньбик ак кэл!

Митьу. Кыцэ ак кэл?

Клавйэ. Мённь пашаэш кушкынам, анзыкыжымат пашадонок бйлэш шанэм. Мбйн тымэньмбй пашаэм нгынаमत ам пырачы... Чэлыньбикшбйм вэлэ мам бштэнэ: тбдбйм Пэтыргыц нэлбйн, школлан пуэнэ, чэлыньбик дохотшын дон бшкэ ганьэм тылыквлйм тымдаш тынэлбйна!..

Митьу (пэл кидшбйдон Клавйэм элтала, вэсбйжбйм кшш лжктэн попа). Ти шайаэт, Клавйэ, анзыкыла пашаэшнэ бнбнэн лижбй! Анзылны хыть махань нэлбй, йасы лиэш гынбят, анзылына, хоть махань каньбсбйр улы гынбят, ма коктын, төр ташкалын, иктбй вэсбйлэн бнбнэн, блымаш корнышты анзыкыжы икварэш кэнэ!

Кярэм.

КУДЫМШЫ КБДЭЖ

Тынгалтыш кбдэжбшты анчыктым вэр. Шукшй пөрт вэршшты у пөрт. Му кузэн пйтармбй жеп. Айаран кечбй.

I ЛАКМАШ

Пөрт воктэнбш лэвэш лывалнй стөл. Стөл вайнбй шуку йиш качкыш. Кого цашкашты пуйыры.

Тонбйлшты Пэтыр кугуза дон ватыжбй шынзят.

Пэтыр. Йымылан тау, аважбй, бйлэш лиэш. Ти кыми лошты мукш пиш тұлбш. Тэнэ кок шүдбй улаш шо. Ик шүдбйжбй бшкбмнбйн агыл дэ, улыжат ситэ... Луаткок улам Онтонлан пуаш вэрэштбй. Молыжы хыть бшкэ бдырэмлэнок вэрэштбй. Йэпсэ пиш йойын бштбш: кузыклан нбллбй улам пуаш вэрэштбй. Ватыжбй колымыкы Марфам пушна... Договор копим Йэпсэ нэлбйн ылын... Ну, хыть кыцэ гынбят паша бндэ төрлэнбш. Ондьридон учитьбль пишок цацен каштэ-

ват, сбнгэн бш кэртэп: Онтон шуку палшыш.

Пэтыр ваты. Атыажбй, Онтоным сэкрэтэргбшшбй лыктын шуэнбйт, манэш... Мамнэн паша гишанок агыл?

Пэтыр. Лыктыныт! Курымэш сэкрэтэрышты каштэш ма? А лэктбйн гбнь, мэлэннэ эчэ махань дэла? Бндэ Онтон лэктбйн гбньбят, шанымаш укэ, бйлэш лиэш. Тэнэ бшкэ пайэшэмок шүдбй пут мў вэрэштбй... Коклы дутшым анзыкылаэш кодышаш, молыжым выжалышаш. Тэнэ шуку окса шапнбш: пөртбйм бшташ вэрэштбй. Тшштыжы пиш шукшэмбйн ылы. Йэпсэ пөрт бшташ бнэжбй палшы: бшкэ пайжым вэс вэрэ нэгэнэжбй... Айда, нэгэжбш: тиштбй тивэркбй мукшлбйн вэржят тор.

II ЛАКМÄШ

Иван (толэш). Пурь кэчбй лижбй, Пэтбйр бизә! Пэтбйр вәтбй йәнә!

Пэтбйр. Тәнә лижбй. Иван.

Иван. Пэтбйр бизә, иктә махань шотым бштәш кәләш ылы вәт. Эчә попыдәлнаат. Кәнбйж гач ровотайәнәм.

Пэтбйр. Махань ровотам попәт?

III ЛАКМÄШ

Пэтбйр вәтбй пөртбйш пыра.

Иван. Ма чельнбйкбштәт со такәш ровотайыктынәт ма? Пәрви долгаәм ылыгодым такәш ровотайымәмәт ситә.

Пэтбйр. Чельнбйкбштбй тбнь мбләнә ровотайәнәт ма?

Иван. Тбләнәт ылат, күлән биньә?

Пэтбйр. Ма, мбнь тбньбн кок ульа мүкшәтбм такәш чельнбйкбштәм шбнзбйктәнәм ма? Анчашат кәләш, биләтләнәт окса тұлбдә акли, эчә тиләц молы роскотат улы... Мбньгбцәм окса йадашыжы, Иван, изиш намысланышаш.

Иван. Ровотайымы вбләцок йадаш намысланышаш? Кок ульа мүкшәм улы, манат. Коктытшы мажы, лымжбй вәлә. Кым и годшән со кок ульа. Бшкбмәдбн тәвә шүдбйгбц кок шүдбй лин...

Пэтбйр. Йымы пуа гбнь, лиәш.

Иван. Ат пуок ма вара?

Пэтбйр. Копәкбмәт ам пу. Лачокшымок попышаш гбнь, эчә тбньгбцәт бшкәгбцәт нәләш кәләш ылы дә, мбнь тәхән тәмдбмбй эдәм амыл. Пәл пуд мум, мүкш анчыдәок пуа машанәт ма?

Иван. Тбнь мүкшбм анчәнәт гбнь мбнь вәс пәшәдбм бштәнәм. Кок ульа мүкшбм тбнь кәнбйж гач шукугбнь, иктә кок кэчбй анчәнәт. Мбнь тбләнәт кәнбйж гач ровотайәнәм.

Пэтбйр. Ровотайаш ат палшы гбнь мүкшәтбм чельнбйкәмгбц кбзбйток нәнә.

Иван. Ам нәнә машанәт? Цәдаш нәнәйәм.

Пэтбйр. Нәнәйәт гбнь, ик кәнбйжәт әлән ак кәрд, мүкшәт йамәш.

Иван. Тбньганьәт кәлтбмәшдон пижмәшкәм, йамжы... Бшкәдонәмок йамжы...

Пэтбйр. Иван!..

IV ЛАКМÄШ

Пэтбйр вәтбй (пөртбйц ләктәш).

Атбәжбй, чай күн, лыкташ тол. Пиш ләлбй, мбнь намал ам кәрт.

Пэтбйр. Йара, цәдаш миәм...

Пэтбйр вәтбй. Цәдаш агыл, кбзбйток тол. (Пөртбйш пыра).

V ЛАКМÄШ

Пэтбйр. Ай-ай, Иван, тәхән эдәм ылат манын ам шаны ылы. Тбнь махань кбчәкә эдәм ылат ылын.

Иван. Мбнь кбчәкә ылам? Сәк кбчәкбжбй тбнь ылат... Очаткам йадам: кәнбйж гач ровотайымәм тәрәш иктә тәнәм пуәт, әль укә?

Пэтбйр. Ма, тбнь клухой ылат ма? Ләшәнок кәләсбшбмбш: копәкбмәт ам пу! Мбнь тәхән эдәм ылам: икәнәк ам пу манынам гбнь, ам пу!..

Иван. Пиш тау, пиш йажо... Тбнь пәрвишәтбм монам машанәт сәй. Клавйә дон Көрикбм такәш поктыл колтәнәт дә, мбньбм тәнә бштән ат кәрд: мбнь бндә корным моам. Ик и вблвәлбм агыл, кым и вблвәлбм кышкәд нәләм! (Кәә).

VI ЛАКМÄШ

Пэтбйр (шбдәшкбмбжбй дон кок монырыш каштәш). Тәвә, әдәмән пурым бштбй, тбдбй тбләнәт кыцә таум кәләсә. Лу тәнә долгыжым мбнь кым и вычышым. Тбдбй так изиш ровотайалмыжымат шотла.

VII ЛАКМÄШ

Толыт: Йәпсә, Марфа (шарпан-нашмак вуйа), Онтон дон вәтбйжбй, Өрөзбй брвзәй вәтбм кидгбц кычән толәш. Нбньбн паштәк кәрш мастар толәш эчә иктә кым эдәм.

Пэтбйр (шагаләш). Толда, толда, ләшәнбшән вычәм. (Хынавлә Пэтбйр-дон кидбм кычат).

— Кытырымашта махань.

— Пурь кэчбй лижбй?

— Кытырәт Пэтбйр бизә!

Пэтбйр. Кытырәнә, изин-ольән пачагына...

Өрөзбй. Пэтбйр тос, бблбмәшәт махань? Тәвә тидбй мбньбн изи вәтәм... (Вәтбйжбм анчыкта).

VIII ЛАКМÄШ

Пэтбйр вәтбй пөртгбц ләктәш.

Пэтбйр вәтбй. Хынавлә толынытыш...

Хынавлә Пәтёр вәтәрдон кидым кычат,
— Кытырымашәтшәи вара?

— Кытырәт, Пәтёр вәтәи әкәмжәи?

Пәтёр вәтәи. Изин-ольән со тәвәш:
кытырқаләнә... (*Пәтёрлән*). Атыәжәи
чәйбим йоктарыкалы.

Пәтёр. Чәйжәим бәшкәок йоктарәмә...
Мыньбәи пуйырым йүктәкәләм. Хына-
влә, толда шәйдә. (*Кәри мастарлан*)
Кәршәтшәим тәвә тишәк сәкәмә...

Пәтёр вәтәи. Шәйдә, шәйдә.

Хынавлә стәл йәи шәйнәйт. Пәтёр стәл
ваштарәш шәйнәш. Вәтәжәи Пәтёр сага
шагаләшәт, чәйбим йоктара.

Онтон. Ну, кәчәижәт тагачы, шәйжәи
кәчәи гань агыл, шошым кәчәи гань
цәвәр ..

Йәпсә. Тәхәнә шәйжәи шоән лиәш..
(*Пәтёр стопкаш пуйырым йокта-
ра*).

Пәтёр. Ну, хынавлә, тәләндә пуры
лижәи. Анзыц бәшкә йүәм...

Цилән. Шулыкан ли! Анзыц бәшкә
йүмбәлә.

— Йу! Йу!

— Анзыц бәшкә йүмбәлә.

Пәтёр йүәш, угыц тәмән вәтәжлән
пуа.

Пәтёр вәтәи. Тау хынавлә, чотәш
пиштән толмыланда. Анзыц бәшкә
йүнә.

Цилән. Шулыкан ли! Анзыц со
бәшкә йүмбәлә.

Пәтёр вәтәи йүәш. Пәтёр тәмән-тәмән
хынавләлән йүктә...

Онтон. Ну, Пәтёр бәзә, пуйыры
бәштәш йажо мастар ылат: йүәшәт
йажо, вуйышқат йбәлә куза.

Пәтёр. Мүм ит жәләйбәи, жәпшәим
пәлбәи, вара пуйыры йажо лиәш...

Йәпсә. Тәвә Йәкушин дон йүм: ша-
пы вәйд дык, шапы вәйд, нәима кың-
жат укә...

Өрөзө (*вәтәжлән*) Мүжәим подыл...
Чәйбәжәим ат йу ма?

Пәтёр. Чәйжәим ада йу гынь сто-
пкавләдәм пуда; пуйырым тәмәм...

Онтон. Мынь чәйбим агым.

Йәпсә. Мыньәт агым.

Марфа. Пуйыры ыламышты тә кынам
чәйбим йүдә...

Онтон. Чәй пуйыры агыл, шуку
йүәш акли.

Онтон вәтәи. Пуйырым шуку йүәш
лиәш ижат?

Онтон. Пуйыры вала.

Йәпсә. Пуйырым гынь, мыньәт шу-
ку йүн кәрдәм.

Пәтёр (*стопкавлә йбәдә пуйырым
тәмә*) Кәрдәйдә гынь, йүдә.

Онтон. Бәдбәрәмәшвләләнәт тәмбәи:
нәйнәи со пәл стопка рәдбәи вәлә йүт.

Пәтёр. Әвәжәи, бәдбәрәмәшвләм
тәгынь аңчы. (*йүт*).

Өрөзө. Мыньбәи вәтәйләнәт тәмбәи.

Пәтёр вәтәи. Тәмбәиәш. (*йүт*).

Йәпсә. Онтон Сәргәйыч, тәнә налог
маханыи лиәш?

Онтон. Ам пәлбәи.

Йәпсә. Сәльсовәтәш әчә толтә ма?

Онтон. Бәндә мынь сәльсовәтәштәи
ам шалгы вәт.

Йәпсә. Лыктәбәи ма?

Онтон. Лыкмыжәи мажәи, кәәш вә-
рәштәи... Айук лучи мыралтәнә.

Онтон вәтәи. Анзыц хозавләлән
каркам пуаш кәләш.

Онтон. Каркам пуаш кәләш гынь,
каркамат пуәнә. (*хынавләлән*) Тә
стәл логыц ләктәи, Пәтёр бәзә дон
Пәтёр вәтәи йәнәш шәйнәш... Пәтёр
бәзә йәнәш, шәйдә.

Хынавлә стәл логыц ләктәйт, Пәтёр до-
ны вәтәжәи стәл лош шәйнәш... Онтон
Пәтёрдон вәтәжлән пуйырым тәмә.

Онтон. Ну, вәтәйвлә, ләйжәи мырым
мыралтыда.

Мырат:

Бәшкәж мардәжәт пуаләш,
Пүшәнгәи бәштәшәим тәрвәтә;
Вәйтлә вәйдшәи йогаләш,
Изи пышым йоктара...
Тәдәи пышын көргәштәжәи
Цәвәр бәдбәрәт шәйнәләш...
Цәвәр бәдбәр млойдәләнжәи
Кого шәләим колталәш...
Бәжар шонган шож пуйыржәи
Көрәгәи йәржәи сәрнәләш,
Цәвәр бәдбәр млойдәи йәржәи
Шайажым вычән кыргышталәш...
Бәшкәж тәйрән ваштар каркаәт...
Иаратәдәи гынь шалт йүдә,
Ада йараты гынь, шалт шәнтәйдә,
Изи шүмәи пурәмжәи...

Пәтёр дон вәтәжәи йүт... хынавләи мы-
рат:

Тәжәмдонда, тәжәмбәи мүкш әртәлтә,
Пәләдәш вуйәш шәйнәш кәнәлтә...
Мәдокынаат хыналәш мидә,
Мүкш әвә вәрәшөк ужына...

Пәтёр дон вәтәжәи пуйыры тәмән хы-
навләлән пуат, вара ваштарәшәштәи мы-
рат:

Ой, кугилә, кугилә!
Куги воктән йур витә,
Ой, пистәрәт, пистәрәт!
Пистәр воктән лым витә;
Ой, тумәрәт тумәрәт!
Тумәр воктән тыл кайәш...
Ой, родыажат—вләжәт,
Тамдән воктән йәнг лүлтәш.

Хынавлә йүт. Кәрш мастар кәршәм шакта. Онтон кушта. Онтон изиш куштымыкы Йәпсәм шывшың шагалта. Йәпсә кушта.

Онтон. Пәтёр бизә, вингьүбүн куштымыжылан окса пуашәт вәрәштәш...

Пәтёр. Пуаш кәләш...

Пәтёр кугуза кышынгычшы окса мөшәкбим лыктәш, вара Онтонлан пуа. Онтон оксам Йәпсә ваштарәш кушта. Изиш куштымыкыжы Онтон оксам Йәпсәләң ышмагың ышмаш пуа.

Онтон вәтй. Бәндә Марфам куштыктышаш!..

(Онтон Марфам шывшың шагалта).

Онтон вәтй. Пәтёр бизә, вингьүлән пумыкы, бидьбрәтләңәт путә ат кәрд.

Пәтёр. Бәндә шотым тәмбәдә ак ли.

Онтон вәтй оксам пырләш, кушташ ләктәш. Онтон вәтй оксам Онтон сәмбән-ок ышмагың ышмаш Марфалан пуа.

Онтон. Бәндә Орөзө дон вәтйжым куштыктышаш.

Орөзө дон вәтйжй куштат.

Онтон. Хынавлә ик рәдйгьүң цилән куштәвй... Бәндә Пәтёр бизә, иккәңәк кушталты.

Хынавлә. Кушталты. Кушталты!..

Пәтёр. Кызьбитшы сәм донжы куштәнжәт ам мышты.

Кәрш мастар. Мбәнть тәйләнәт тошты сәмбим шакталтәм.

Кәрш мастар шакта. Пәтёр кушта.

IX ЛӘКМӘШ

Толыт: милиционер, Көрйк тьотья, шайылны Митьу, Клавйә, Иван, Ондьри.

Милиционер. Кү тиштй Самсон Пәтёр.

Цилән милиционерымы анчал колтат, Пәтёр өрйң шагаләш.

Милиционер. Самсон Пәтёр укә ма?

Пәтёр. Самсон Пәтёр мбәнть ылам...

Милиционер. Мәтрикәш сирймы лбмәтшы кыцә? *(Пәтёр ақ пәләштй)* Укә гбәнть, поп пумы лбмәтшы кыцә?

Пәтёр *(шәкләнәнрәк)* Йәп-сә...

Милиционер. Прокурор шүдбим паштәк, пыт пәлән нәлмәш, ти чәльнбйк арәстуйалтәш... Тбәнть ти чәльнбйкбим ма шотдон урдәт?

Цилән милиционерымы өрйң анчат.

Пәтёр. Ти чәльнбйк бйшкбмәмбйң.

Онтон. Бйшкбмжбйң.

Йәпсә. Чәльнбйк бйшкбмвәйң!

Милиционер. Ти чәльнбйкбйң хо-зажы *(Клавйәм анчыкта)* тәвә кү!

Цилән Клавйәм анчал шбндәт.

Пәтёр. Клавйә!..

Йәпсә. Клавйә!..

Клавйә *(анзык ләктәш).* Мбәнть Клавйә ылам! Тә, Клавйә йамын машанышта сәй?.. Укә мбәнть тәвә тәхәнть лйәм... *(Кидйштйш сумкайгьүшбй пумагам лыктәш, шәрәлтән Пәтёр курузалан анчыкта).* Пәтёр кугуза, ти пумагам пәләт?

Пәтёр *(өрйң).* До-го-вор!.. Кышты ылын?..

Вуйлымаш

	Стр.
АНЗЫЛ СТАТЬЙА — Школышкы—порядок дон дьисциплиным!	1
ПЭКПАТР О. — Папан колымыжы (шайыштмаш)	3
ФЕРАПОНТ СИДУК— Кармонь йук (лыдыш)	6
Н. ИГНАТЬЭВ — Кэрдь (шайыштмаш)	7
ОШКАН В. — Колхоз шурны, сузун шожгы! (лыдыш).. .	11
— Кармоньэм (лыдыш)	—
С. Г. ЧАВАЙН — Чэльнык, 6 кьидэжэн, 8 картывнан драмы	12

Уполн. Мароблита № 468

Тираж 500 экзempl.

2¹⁰/₁₆ печатн. л. 66000 зн. в п. л. Члены редколлегии

Формат 72×105

Зотян М., (Отв. редактор)
Игнатьев Н.,
Петухов В.,
Булат Ш.

Сдано в набор 20/IX-35 г. Подписано к печати 21/X-35 г.

Заказ № 2021

Типография Горно-Марийского Из-ва, Козмодемьянск, ул. Ленина, 10

УВЭРТҰРЫМАШ

Кырык-Мары йылмьдон тэгэнь у кныгавля лыкмы ылыт:

Москвашты лыкмывлә:

1. В. СУЗЫ *) Шайыштмашвлә. М. Гв. 1934 . . . . . 65 к.
2. БОБРОВ Н. С. *) Лютчикын ылымашыжы. М. Гв. 1934 . . . . . 80 к.
3. ИГНАТЬЭВ НИК. *) Савик. М. Гв. 1934 . . . . . 80 к.
4. ЙАКОВЛЬЭВ А. С. *) Кого Йыл. М. Гв. 1934 . . . . . 75 к.
5. ФРИДМАН В. Г. *) Мадон зэмля кычэлтэш. Наркомтяжпром 1933 . . . . . 35 к.
6. БОЛОТЪИН С., ВИНОГРАДОВ В. *) Мәнмән гигант-вләя. НКТП. 1934 . . . . . 95 к.
7. ДЭВҰТКИН С. А. Кычэлән кашташ йарал корным бштымылә. Трансиздат. 1934 . . . . . 50 к.
8. ШЭСТАКОВ Г. Н. Корны пәшән пиш когон кәрәвләжы. Тр. изд. 1934 . . . . . 30 к.
9. Инж. КОРОЛЬОВ А. дә ПОНОФИДЫН Г. Сола пожарвләдон кбрәдәлмәш. НКТП. . . . . 45 к.
10. АЛЕКСАНДРОВСКИЙ А. Пушангы гишән идә монды. НКТП . . . . . 45 к.
11. ТЭНКЭЛЬ И. Шбргыгыц прәнә лыкмы пәшәм кыцә йажоэмдымлә. НКТП. 1934 . . . . . 15 к.
12. ИЛЬМЭНЬОВ С. И., СЭМҰНОВ П. К. Йылышы йиш дә миньэрал йиш ныр пышкыдәмдышвлә. С/х-гиз. 1934 . . . . . 35 к.
13. ОГРЫЗКО И. *) Попвлә күлән служат вара. Гаиз. 1933 . . . . . 50 к.
14. " *) Рәлыгы кинды шачышлан тышман ыләш. Гаиз. 1934 . . . . . 45 к.
15. БИРҰЧОВ В. Г. *) Рәлыгы дә мөдыцины. Гаиз. 1934 . . . . . 30 к.
16. " *) Кәпым, выргәмым, пөрт көргым ирәшты урдыда. Мәдгиз. 1934 . . . . . 12 к.
17. " *) Тивләм пйтәрыдә. Мәдгиз. 1933 . . . . . 12 к.
18. ЗУБКОВА Йә. В. *) Брүшноу тьиф. Мәдгиз. 1933 . . . . . 8 к.
19. МАШКОВИЧ Р. *) Трахом цөргыц кыцә ытлымла. Мәдгиз. 1934 . . . . . 10 к.
20. МУСКАТ В. И. *) Йүшашлык вөдым кыцәлә ирәм дә лүдыштымым урдымла. Мәдгиз. 1934 . . . . . 10 к.
21. ВОЛОДАРСКИЙ П. Солаштышы обществәный суд-влә. 1934 . . . . . 22 к.
22. Э. д. ЭРВИЛЬИ. Историчәски вәрәмә йактәшты брвәз-зын билән кашмашыжы, Кырык-Мары Изд-вы. 1934 . . . . . 1 т.

*) Пәлыктон анжыктымы кныгавля школышты тымәншы брвәзб-вләлән лядаш пиш йаралыт, мольвләжы когораквләлән.
Ти кныгавләм Маргиз торгсәкторын магазиншты, киосквләшты нәлдә.

„ЙАКШАР ЗНАМЫ-М“

СЫЛЫДА

ЖУРНАЛ тѳлзэш икәнә ләктэш. ЖУРНАЛЫН номырвлә йбидеок политыкы, экономикы да наука гишән статьявләм пумы лиэш. Тишәц пасна романвлә, повэствлә, шайыштмашвлә, лыдышвлә, пйэсбвлә, очэрквлә сирымы лит. Критыкы да библиографи гишән эртыш ивлә годшыгыц шукым пумы лиэш.

ТОКО КУШШЫ ПИСАТЬЭЛЬВЛӘЛӘН ДА ПОЭТВЛӘЛӘН, номырвлә йбидеок, пасна лыквләм пумы лиэш. Ти лыквләштѳ токо сирышбвлән произвэдъенбвләштѳ тѳшлән анжыктән пумы лиэш, кыцэлә сирәш кэлэш да мам сирәш кэлэш моло, тѳдбвләмәт анжыктымы лиэш.

Туан йылмән бшкә журналтә иктәт кәдшашлык агыл. Циләнок сылыда, лыдта.

ПӘЛДЫРТЫШ: кым тѳлзѳгыц чыды сроқәш сылы-машым ак нәлп.

ЖУРНАЛЫН АҚШЫ:

Ик иэш . . . 9 тәгә.
Пәл иэш . . . 4 тәгә дә 50 к.
Кым тѳлзәш. 2 тәгә дә 25 к.

Журналым почтышты, почтовый агэнтвлә гач, кныгә магазинвләштѳ да подпискым постарышы йори агэнтвлә гач сылаш лиэш.

Кызыток сылыда!

Ақшы 75 коп.

ИИВ. № 15

Ц. 1935.

АКТ № 57

ВЫСН. Д.